

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ΕΛΛΗΝΙΚΑ)

*Η κατασκευή του κρητικού λαούτου:
Παλιά και νεωτερικά στοιχεία στην κατασκευή*

Πτυχιακή εργασία του Γεωργίου Τζήκα

Επιβλέπων Καθηγητής : Μάρκος Σκούλιος

AM 203

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ΑΓΓΛΙΚΑ)

The Making of the Cretan Lute: From Tradition to Modernity

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπων καθηγητής: Μάρκος Σκούλιος
2. Μέλος επιτροπής: Νικόλαος Ανδρίκος.....
3. Μέλος επιτροπής: Κυριάκος Καλαϊτζίδης .....

Δήλωση μη λογοκλοπής .

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα διπλωματική εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Ονοματεπώνυμο φοιτητή . Γεώργιος Τζήκας

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια, το κρητικό λαούτο έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές τόσο στην εμφάνιση όσο και στην κατασκευή του, οι οποίες αποτελούν συνδυασμό παραδοσιακών και νεωτερικών στοιχείων. Οι τροποποιήσεις αυτές ανταποκρίνονται στις ανάγκες των μουσικών, βελτιώνοντας τον ήχο, τη λειτουργικότητα και την αισθητική του οργάνου. Η εργασία αυτή εστιάζει στη μελέτη της μορφής και της κατασκευής του κρητικού λαούτου, αλλά και στις σύγχρονες καινοτομίες που έχουν ενσωματωθεί σε αυτό. Η μελέτη χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος, εξετάζεται η παρουσία του κρητικού λαούτου στις τέχνες, ο ρόλος του στην κρητική ορχήστρα, καθώς και το κούρδισμα και η διάταξη των χορδών. Στο δεύτερο μέρος, αναλύεται η διαδικασία κατασκευής, περιγράφονται τα ξύλα που χρησιμοποιούνται, οι ιδιότητές τους και η προέλευσή τους, και παρουσιάζονται τα στάδια κατασκευής με φωτογραφικό υλικό από επιτόπια έρευνα. Στο τρίτο μέρος, καταγράφονται οι ανάγκες των σημερινών λαουτιέρηδων, οι λόγοι επιλογής νεωτερικών προσθηκών και εξετάζεται αν ο σύγχρονος τύπος λαούτου έχει επικρατήσει στην κρητική μουσική σκηνή.

Abstract

In recent years, the Cretan lute has undergone notable transformations in both its appearance and construction, blending elements of tradition with modern innovations. These developments have largely been driven by the evolving needs of musicians, aiming to improve tonal quality, playability, and visual appeal. This study seeks to document and analyze the instrument's form and craftsmanship, while also examining the contemporary modifications that have been integrated into its design. The research is structured in three parts. The first part situates the Cretan lute within the broader context of the arts, outlining its roles in the Cretan orchestra as well as its tuning systems and string arrangements. The second part offers a detailed account of its construction, discussing the specific woods used, their characteristics and provenance, and the advantages they confer. This section also presents the step-by-step manufacturing process, accompanied by photographic evidence from fieldwork. The final part focuses on the needs and preferences of modern Cretan lute players, analyzing the motivations behind the adoption of contemporary features and assessing whether the modernized version of the instrument has achieved predominance in today's musical landscape.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πτυχιακή εργασία

***Η κατασκευή του κρητικού λαούτου:
Παλιά και νεωτερικά στοιχεία στην κατασκευή***

Επιμέλεια: *Τζήκας Γιώργος*

A.M. 203

Εποπτεία : *Σκούλιος Μάρκος*

Ιούνιος 2025

Αθήνα

Πρόλογος

Κατά τη διάρκεια της μουσικής μου πορείας ως λυράρης αλλά και των σπουδών μου, μου δόθηκε η ευκαιρία να συναναστραφώ, να συνεργαστώ αλλά και να συζητήσω με μουσικούς, καθηγητές και συμφοιτητές μου. Μαζί αναλύσαμε και αναλύουμε ακόμη διάφορα ζητήματα που αφορούν την κρητική μουσική, τα κρητικά όργανα, τους μουσικούς και κατ' επέκταση κάποια γνωρίσματα της κρητικής ιδιοσυγκρασίας και κουλτούρας, τα οποία επηρεάζουν και διαμορφώνουν συνεχώς το κομμάτι της κατασκευής των κρητικών μουσικών οργάνων. Έτσι, θέλησα να μελετήσω την εξέλιξη της κατασκευής του κρητικού λαούτου μέσα στα χρόνια, τις όλο και αυξανόμενες ανάγκες των μουσικών της Κρήτης αλλά και τις απαιτήσεις τους από το συγκεκριμένο όργανο. Στην έρευνά μου, με βοήθησαν πολύ μαθήματα που παρακολούθησα, όπως η Μεθοδολογία της Έρευνας, η Ανθρωπολογία, η Εισαγωγή στην Εθνομουσικολογία και πολλά άλλα, τα οποία μου έδωσαν τις βάσεις ώστε να μπορώ να συντάξω μία επιστημονική εργασία, να μελετήσω αλλά και να αναλύσω σωστά τα στοιχεία που συνέλεξα.

Ταυτόχρονα, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς όλους τους διδάσκοντες του τμήματος Μουσικών Σπουδών για τις γνώσεις που αποκόμισα απ' αυτούς καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου, καθώς και όλους τους μουσικούς, φίλους και συνεργάτες που με βοήθησαν, με συμβούλεψαν και αφιέρωσαν τον χρόνο τους προκειμένου να στηρίζουν την προσπάθεια υλοποίησης της εργασίας μου.

Επιπροσθέτως, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τον κατασκευαστή μουσικών οργάνων Παύλο Κανιαδάκη που μου άνοιξε πρόθυμα τις πόρτες του εργαστηρίου του αλλά και για τον χρόνο που μου αφιέρωσε μέσω της συνέντευξής του. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους μουσικούς Ανδρέα Δερμιτζάκη, Ανδρέα Γεωργιλάκη και Δημήτρη Αλεξάκη, καθώς τα λόγια και η καθοδήγηση όλων ήταν πολύτιμα για την υλοποίηση της προσπάθειάς μου.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
Ιστορική αναδρομή.....	6

Κεφάλαιο 1^ο – Το κρητικό λαούτο μέσα στα χρόνια

1.1 Αναφορές του λαούτου στις τέχνες.....	7
1.2 Ο ρόλος του λαούτου στην κρητική ορχήστρα	9
1.3 Οργανολογικά στοιχεία και νεωτερισμοί στην κατασκευή.....	12

Κεφάλαιο 2^ο – Βήματα κατασκευής του “σύγχρονου” κρητικού λαούτου (επιλογή των ξύλων, μέρη του οργάνου)

2.1 Τα ξύλα κατασκευής.....	19
2.2 Το σκάφος με ντούγιες και η κατασκευή του.....	23
2.3 Η κατασκευή του καπακιού.....	27
2.4 Η κατασκευή του μπράτσου.....	32
2.5 Η τοποθέτηση των μπερντέδων.....	33
2.6 Το καράολο και τα κλειδιά.....	34
2.7 Η κατασκευή του καβαλάρη.....	37
2.8 Τα βερνίκια και η εφαρμογή τους.....	38

Κεφάλαιο 3^ο – Η ανάγκη για ένα κρητικό λαούτο με παλιά και σύγχρονα στοιχεία στην κατασκευή.

3.1 Ανάγκες των σημερινών λαουτιέρηδων.....41

3.2 Τεχνικά χαρακτηριστικά.....45

3.3 Εμφάνιση, ήχος και χρηστικότητα. Τα τρία βασικά κριτήρια για την επιλογή του λαούτου από τον μουσικό.....47

4. Συμπεράσματα – Επίλογος.....51

5. Παράρτημα – Εικόνες

5.1 Εικόνες.....54

5.2 Βιογραφικά.....59

Βιβλιογραφία.....62

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια στην Κρήτη έχουν υπάρξει αρκετές αλλαγές στην εμφάνιση, καθώς και στον τρόπο κατασκευής του κρητικού λαούτου. Οι περισσότερες από αυτές αποτελούν ένα κράμα παλιού και νεωτερικού στοιχείου που πηγάζει κυρίως από τις ανάγκες των μουσικών, τόσο στο ηχητικό κομμάτι όσο στο κομμάτι της χρηστικότητας αλλά και της εμφάνισης. Το γεγονός αυτό μου δημιούργησε την ανάγκη να μελετήσω την μορφή και την κατασκευή του κρητικού λαούτου, αλλά και τα νεωτερικά στοιχεία στην κατασκευή του.

Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, η εργασία μου έχει χωριστεί σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος της γίνονται κάποιες αναφορές σχετικά με την παρουσία του κρητικού λαούτου στις τέχνες γενικότερα. Στην συνέχεια, αναφέρονται κάποιες πληροφορίες σχετικά με τους «ρόλους» που επιτελεί το λαούτο στην κρητική ορχήστρα, ενώ γίνεται αναφορά στο κούρδισμα και την διάταξη των χορδών.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας παρουσιάζεται και αναλύεται ο τρόπος κατασκευής του κρητικού λαούτου. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα ξύλα που χρησιμοποιούνται για τον συγκεκριμένο τύπο λαούτου που ερευνούμε, ενώ ταυτόχρονα αναλύονται τα χαρακτηριστικά τους, οι προελεύσεις τους και οι ιδιαίτερες δυνατότητες του κάθε ξύλου ξεχωριστά. Επίσης, παρατίθενται τα βήματα κατασκευής μέσα από ενότητες, καθώς και φωτογραφικό υλικό από την επιτόπια έρευνα.

Στο τρίτο μέρος προβάλλονται οι ανάγκες των σημερινών λαουτιέρηδων της Κρήτης, καθώς και οι λόγοι για τους οποίους ο μουσικός αποζητά και επιλέγει κάποιες νεωτερικές προσθήκες στο κρητικό λαούτο. Επίσης, εξετάζεται το ενδεχόμενο εάν επικράτησε ή όχι ο «σύγχρονος» τύπος κρητικού λαούτου στο δίκτυο των μουσικών, ενώ εκτίθενται οι λόγοι και οι προϋποθέσεις της επιλογής του συγκεκριμένου τύπου λαούτου από τους σημερινούς λαουτιέρηδες.

Ιστορική αναδρομή

Το λαούτο είναι ένα έγχορδο παραδοσιακό, νυκτό¹ όργανο με τέσσερις διπλές² χορδές, η ύπαρξη του οποίου είναι γνωστή από την αρχαιότητα. Ως νυκτά όργανα θεωρούμε εκείνα που οι χορδές τους νύσσονται, δηλαδή τσιμπιούνται απευθείας με τα δάκτυλα ή με την πένα του εκτελεστή. Ο γνωστότερος πρόγονος του λαούτου είναι η πανδούρα³ ή πανδουρίς, καθώς και οι παραλλαγές της. Η σημερινή οικογένεια οργάνων όπως το μπουζούκι, το σάζι και το μπουλγαρί αποτελούν την εξέλιξή της. Σε σύγκριση με τα παραπάνω μουσικά όργανα, μορφολογικά, το λαούτο έχει πολλά κοινά αλλά και πολλές διαφορές ταυτόχρονα.

Πιθανολογείται ότι η ετοιμολογία της ονομασίας του λαούτου προέρχεται από το αραβικό «al – oud», που σημαίνει «το ξύλο» ή «το ραβδί», ενώ αποτελεί μέλος της οικογένειας των λαουτοειδών και διασταύρωση της μαντόλας, του ουτιού, της κιθάρας και του ταμπουρά. Για αυτό τον λόγο αποτελείται από ωοειδές σκάφος αποτελούμενο από λεπτά σανίδια, τις ντούγιες, και μακρύ μπράτσο πάνω στο οποίο βρίσκονται οι μπερντέδες που σηματοδοτούν και οριοθετούν τα διαστήματα. Το ηχείο του είναι επίσης ωοειδές ακολουθώντας επακριβώς το σχήμα του σκάφους, ενώ το μανίκι του μακρύ σε σύγκριση με το πολιτικό λαούτο (Λάφτα) και το Ούτι που συγκαταλέγονται στα «κοντά» λαούτα⁴. Παρόμοια μικρά λαούτα, υπήρχαν στην Μεσοποταμία κατά την τρίτη χιλιετία π. Χ. και συσχετίζονται με τον αρχαίο τύπο της τρίχορδης πανδούρας που προαναφέραμε.

Όσον αφορά την προέλευση του λαούτου, κατά πάσα πιθανότητα εισήχθη -αρχικά- στην Ισπανία από τους Άραβες μέσω των κατακτήσεών τους κατά το 711μ.Χ.⁵ και αργότερα επεκτάθηκε στην υπόλοιπη Ευρώπη, όταν επέστρεψαν οι Σταυροφόροι στις πατρίδες τους, κατά τον 11^ο και 15^ο αιώνα.

---

¹ ΑΒΕΡΩΦ Έφη, *Εισαγωγή στην οργανογνωσία*, «Μουσικός Οίκος Φίλιππος Νάκας», Αθήνα, 1992, σελ 17

² Ως εκ τούτου, το κάθε ζεύγος χορδών υπολογίζεται ως μία χορδή.

³ Η ονομασία πανδούρα ή φανδούρα προέρχεται από την «Πανδώρα του Ησιόδου» που σημαίνει δώρο των Θεών. Η πανδούρα ήταν έγχορδο λαουτοειδές όργανο με τρεις χορδές και βραχίονα.

⁴ ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ Φοίβος, *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, Εκδοτικός οίκος «Μέλισσα», Αθήνα, 1991, σελ 253

⁵ Harwood, Ian και Poulton, Diana «Lute», στο Sadie Stanley, *The New Grove dictionary of music and musicians*, «Macmillan Publishers», London, 1995, τόμ. 11, σελ 346-351

Είναι γεγονός ότι μέσα στο πέρασμα των αιώνων, το λαούτο πέρασε από πολλές μορφές και σημείωσε ιδιαίτερα εξελικτική πορεία. Έτσι, ενσωμάτωσε πολλά νέα στοιχεία, αφού ο κάθε οργανοπαίχτης ή οργανοποιός της Μεσογείου, προσέθετε ή αφαιρούσε στοιχεία ανάλογα με τις ανάγκες, τις ηχητικές ή χρηστικές του απαιτήσεις⁶ αλλά και το πολιτισμικό του υπόβαθρο. Όλες αυτές οι επιρροές και οι επιμέρους προσθήκες διαμόρφωσαν το λαούτο και το έφτασαν στη σημερινή του μορφή.

1. Το κρητικό λαούτο μέσα στα χρόνια

1.1 Αναφορές του λαούτου στις τέχνες

Κοντά στις αρχές του 17^ο αιώνα και στο έργο του Βιτσέντζου Κορνάρου «Ερωτόκριτος»⁷, ο κεντρικός ήρωας του έργου Ερωτόκριτος, παρουσιάζεται ως καλλίφωνος νέος που τραγουδάει και παίζει λαούτο. Η ιστορία⁸ του έργου περιγράφει ένα ζευγάρι, τον Ερωτόκριτο και την Αρετούσα, που ανήκουν σε διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και γι' αυτό τον λόγο δεν μπορούν να ζήσουν τον έρωτά τους. Ο Ερωτόκριτος είναι γιος του συμβούλου του βασιλιά της Αθήνας Ηράκλη, ενώ η Αρετούσα είναι η κόρη του βασιλιά. Σε έναν από τους πιο γνωστούς και μελοποιημένους στίχους του έργου αναφέρονται τα εξής :

« Κι όντεν η νύχτα η δροσερή τον άνθρωπο αναπεύγει

και κάθε ζο να κοιμηθεί τόπο να βρει γυρεύγει

Ήπαιρνε το λαγούτο του, κι εσιγανοπορπάτει

κ' εκτύπα-ν το γλυκά-γλυκά ανάδια εις το Παλάτι.

---

⁶ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Δημήτρης, *Το λαούτο*, «ΝΤΟ ΡΕ ΜΙ», Θεσσαλονίκη, 2002, σελ 7

⁷ Ο Ερωτόκριτος είναι έμμετρο έργο της κρητικής λογοτεχνίας και τοποθετείται χρονικά στην περίοδο της Βενετοκρατίας.

⁸ *Ερωτόκριτος, Ο ποιητής και η εποχή του*, αφιέρωμα της εφημερίδας *Καθημερινή* (ένθετο «Επτά Ημέρες»), 11 Ιουνίου 2000, σελ 32.

Κι αυτόνος ο τραγουδιστής κι αυτός ο λαγουτάρης⁹

είναι μεγάλης δύναμης, είναι μεγάλης χάρης.

Οι κόρδες του λαγούτου ντου πουλιά 'ν και κιλαηδούσι.»

Αναφορά στο λαούτο γίνεται επίσης στα ακριτικά τραγούδια κατά την περίοδο του 9^{ου} – 12^{ου} αιώνα, όπου παρουσιάζεται να παίζει λαούτο ο Διγενής Ακρίτας. Στο έπος του Διγενή (χειρόγραφο Εσκοριάλ 16^{ος} αιώνας) αναφέρεται:

«Και έκατζεν και εφθείασεν ωραίον τερπνόν λαβούτον,

Και επήρα το λαβούτο μου και θέλει να ακροπαίξω.»

Αναφορά επίσης υπάρχει και στη δημοτική ποίηση, όπου σε ακριτικό τραγούδι της Μικράς Ασίας αναφέρεται:

«Φέρτε μου το λαγούτο μου με τσι ασημένιες κόρδες,

να τραγουδήσω χλιβερά, να κλαίω πικραμένα.»

(Ανωγειανάκης 1991: 254)

Από όλα τα παραπάνω, γίνεται σαφές ότι οι περισσότερες τέχνες κατά κάποιο τρόπο συνδέονται μεταξύ τους. Για αυτόν τον λόγο, ένα τόσο εκφραστικό και πολυδιάστατο μουσικό όργανο όπως το λαούτο, που καταφέρνει και συνδυάζει τη μελωδική έκφραση με τον πυρρίχιο χαρακτήρα της δυναμικής συνοδείας, δεν θα μπορούσε να μην αναφέρεται και σε άλλες μορφές τέχνης.

---

⁹ Εδώ βλέπουμε πως παρουσιάζεται στην Κρήτη το επάγγελμα – ιδιότητα του «λαουτιέρη» ως επώνυμο : Λαουτιέρης, Λαγουτιέρης, Λαγουθιέρης, Λαουτάρης ή Λαγουτάρης.

Εκτός από τα έργα της ποίησης και της λογοτεχνίας στα οποία αναφέρεται, το λαούτο συναντάται επίσης σε τοιχογραφίες, αγιογραφίες, καθώς και σε πίνακες λαϊκής τέχνης.

1.2 Ο ρόλος του λαούτου στην κρητική ορχήστρα

Το λαούτο είναι κατά κύριο λόγο όργανο συνοδείας¹⁰, γι αυτό και το συναντάμε τόσο στα νησιά όσο και στην Ηπειρωτική Ελλάδα σε μικρά συγκροτήματα όπως λύρα – λαούτο, κλαρίνο – λαούτο, βιολί – λαούτο. Μόνο στη Κρήτη, το λαούτο, δεν κρατάει απλά τον ρυθμό αλλά παίζει και σολιστικό ρόλο, μέσα από εναλλαγές της συνοδείας με ακόρντα και ολόκληρων μελωδικών φράσεων. Η τεχνική αυτή προσδίδει ποικιλομορφία και χρωματισμούς που τονίζουν είτε την μελωδικότητα και την έκφραση, είτε δίνουν έντονη και στιβαρή ρυθμικότητα όταν χρειάζεται. Πολλές φορές θα συναντήσουμε το λαούτο ακόμη και μόνο του σε ένα κρητικό γλέντι να παίζει σόλο, είτε χορευτικούς και γρήγορους σκοπούς όπως ο πεντοζάλης, είτε αργούς σκοπούς όπως τα ταμπαχανιώτικα, τους κρητικούς αμανέδες και τα αργά συρτά.

Ο ρόλος του κρητικού λαούτου στην κρητική ορχήστρα είναι πολύ σημαντικός και πολύπλευρος και έχει διαμορφωθεί μέσα από την εξέλιξη, τις ανάγκες του κόσμου και των μουσικών, τις ρυθμικές απαιτήσεις αλλά και τις ανάγκες του εκάστοτε λαουτιέρη για έκφραση. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να σημειωθεί, ότι παρόλο που ο πρωταρχικός ρόλος του λαούτου ήταν συνοδευτικός, κάποιοι λαουτιέρηδες όπως ο Σταύρος Μαυροδημητράκης¹¹ ή Μαυροδημήτρης (1900 - 1989), ανέπτυξαν και καθιέρωσαν το

---

¹⁰ ΚΑΡΑΚΑΣΗΣ Σταύρος, *Ελληνικά μουσικά όργανα – Βυζαντινά Μεταβυζαντινά – Σύγχρονα*, «ΔΙΦΡΟΣ», Αθήνα 1970, Σελ. 155

¹¹ Ο Σταύρος Μαυροδημητράκης γεννήθηκε το 1900 στα Μαρεδιανά Κισσάμου και ήταν γιος του παλιού λυράρη Νικηφόρου Μαυροδημητράκη. Στην αρχή ασχολήθηκε με το μαντολίνο, ενώ στην πορεία φάνηκε έντονα η κλήση του προς το λαούτο. Τα κύρια ακούσματα που διαμόρφωσαν την σολιστική του ικανότητα προέρχονταν κυρίως από τον Ανδρέα Κουτσοιρέλη, τον Παπαδογιώργη και τον Βαρδή Γεωργακάκη. Δεν του άρεσαν οι “άτεχνοι” και οι λαουτιέρηδες που έπαιζαν μόνο συνοδευτικά διότι του θεωρούσε μονότονους. Μία πολύ χαρακτηριστική φράση που έλεγε συχνά, κυρίως στους νεώτερους λαουτιέρηδες ήταν : “το λαγούτο παίζει πενιά, αλλιώς ανε δε θές πενιά, άμε να παίζεις κιθάρα”. Στοιχεία που έχω συλλέξει από το κείμενο του Ιωάννη Παπαδάκη στο www.ganifantis.blogspot.com (Τελευταία επίσκεψη Νοέμβριος του 2024).

σολιστικό - αυτοσχεδιαστικό παίξιμο που ονομάστηκε και “μπερντελίδικο”¹²¹³.

Από εκεί και έπειτα, το λαούτο ξεκίνησε να παίζει σολιστικά, είτε μόνο του, είτε την ίδια μελωδία με τη λύρα ή το βιολί κάνοντας εναλλαγές από σόλο σε συνοδεία, ανάλογα με τις απαιτήσεις του γλεντιού ή τις ανάγκες των ίδιων των μουσικών που αποτελούν τη ζυγιά. Το μπερντελίδικο παίξιμο ανέδειξε τις δεξιοτεχνικές αρετές πολλών λαουτιέρηδων από το 1940 και μετά, το όργανο αναβαθμίστηκε και οι συγκεκριμένοι λαουτιέρηδες ονομάστηκαν πριμαδόροι. Ένας από αυτούς ήταν ο Νίκος Μανιάς που διακρίθηκε και ξεχώρισε για την σολιστική του τεχνική¹⁴.

Το λαούτο, όντας ένα από τα βασικά όργανα της κρητικής ορχήστρας, θέτει την αρμονική βάση ώστε να αναπτυχθεί και να ξεδιπλωθεί επάνω της η μελωδία του εκάστοτε σολιστικού μουσικού οργάνου, είτε πρόκειται για λύρα και βιολί, είτε για κάποιο κρητικό παραδοσιακό πνευστό όπως η ασκομπαντούρα. Ταυτόχρονα κατέχει υποστηρικτικό ρόλο στο κομμάτι της μελωδίας καθώς συμμετέχει με ανταποκρίσεις και απαντήσεις. Το χαρακτηριστικό αυτό του λαούτου και η παικτική ευχέρειά του, προσφέρουν ποικιλία στον ήχο της ορχήστρας, ενώ η εναλλαγή από σόλο σε συνοδεία, ενισχύει τη ρυθμικότητα και τον παλμό, αυξάνει τη δυναμικότητα και ολοκληρώνει το συνολικό αποτέλεσμα της ορχήστρας.

Μία ακόμη άποψη που κυριαρχεί σχετικά με το λαούτο στην Κρήτη, είναι η ηχοχρωματική συσχέτιση και αλληλεπίδραση που έχει η χροιά του με αυτή της λύρας και πηγάζει κυρίως από το κούρδισμα¹⁵ του λαούτου όπως αυτό έχει καθιερωθεί εδώ κι πολλά χρόνια σε μι, λα, ρε, σολ και παρατίθεται παρακάτω :

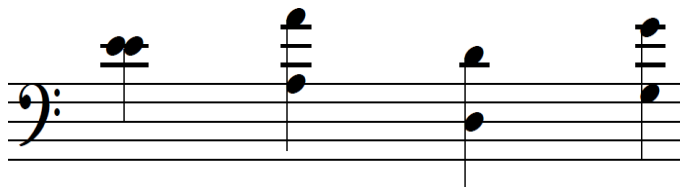
---

¹² Ο όρος μπερντελίδικο παίξιμο συναντάται κυρίως στην κρητική μουσική και προσδιορίζει έναν ιδιαίτερο τρόπο παιξίματος του λαούτου, κατά κύριο λόγο γρήγορο σολιστικό και δεξιοτεχνικό με τρίλιες. Προέρχεται από τη λέξη μπερντές που σημαίνει μεταλλικό ή εντέρινο τάστο που υπάρχει στο λαούτο, το σάζι ή το μπουλγαρί

¹³ ΔΑΛΙΑΝΟΥΔΗ Ρενάτα, *Βιολί – Λαούτο – Κιθάρα ως παραδοσιακά όργανα στην Κρήτη, Κουρδίσματα - Ρεπερτόριο – Τεχνικές*, «Πολυφωνία 3» Αθήνα, 2003, Σελ. 130

¹⁴ Στοιχεία που συνέλεξα από την ιστοσελίδα <https://www.nikosmanias.gr/laouto.html> (Τελευταία επίσκεψη, Απρίλιος του 2025).

¹⁵ ΔΑΛΙΑΝΟΥΔΗ Ρενάτα, *Βιολί – Λαούτο – Κιθάρα ως παραδοσιακά όργανα στην Κρήτη, Κουρδίσματα - Ρεπερτόριο – Τεχνικές*, «Πολυφωνία 3» Αθήνα, 2003, Σελ. 137-141

Η «μπασομεσαία»¹⁶ συχνότητα που αποκτά το λαούτο με αυτό το κούρδισμα, έρχεται σε απόλυτη αρμονία με τον πρίμο ήχο της λύρας γι' αυτό και καθιερώθηκε ως συνοδευτικό σε κάποιες εποχές. Στην πορεία εξελίχθηκε σε ένα όργανο που συνδυάζει μελωδία, αρμονία και ρυθμό και διαμόρφωσε τον ήχο και την ατμόσφαιρα της κρητικής μουσικής, γεγονός που το καθιστά αναντικατάστατο μέλος στην παραδοσιακή ζυγιά¹⁷ της Κρήτης. Ο σπουδαίος λυράρης Θανάσης Σκορδαλός το 1965 στο ραδιόφωνο αναφέρει:

«Δυο όργανα αποτελούν το συγκρότημά μας το σημερινό, η λύρα και το λαούτο. Στα περασμένα χρόνια δεν εχρησιμοποιείτο το λαούτο, και ως βοήθεια του ρυθμού η λύρα είχε τα γερακοκκούδουνα. Σήμερα, αντί για γερακοκκούδουνα, επλαισιώθηκε η κρητική μουσική με το όργανο αυτό που λέγεται λαούτο και πράγματι αποτελούν σήμερα ένα συγκρότημα πολύ καλύτερο από προηγούμενως. Σήμερα δεν εχρησιμοποιείτο άλλα όργανα. Το καθαρό συγκρότημα το κρητικό, αποτελείται από τη λύρα και το λαούτο...»¹⁸

¹⁶ Αυτή η άποψη διατυπώνεται από τον λαουτιέρη Αντώνη Φραγκιαδάκη στο ντοκιμαντέρ « Η τέχνη του λαούτου στην Κρήτη» που αποτελεί παραγωγή του μουσείου Παραδοσιακής Μουσικής Οργάνων Έρευνας & Τεκμηρίωσης Θύραθεν και έχει αναρτηθεί στον παρακάτω σύνδεσμο στο διαδίκτυο <https://www.youtube.com/watch?v=9LvGLl7udG0&list=PLCNWioGOlZQXmKshfyF9ZOqsXc7pirtlY&index=15> (Τελευταία επίσκεψη, Απρίλιος του 2025)

¹⁷ Ο όρος αυτός καθιερώθηκε προσδιορίζοντας τη «σύμπραξη» λαούτου με λύρα ή λαούτου με βιολί.

¹⁸ Συνέντευξη Θανάση Σκορδαλού, «*Ηχητικά ενθυμήματα 1962 - 1992*», Θανάσης Σκορδαλός 1920-98, σελίδες 50 – 54.

1.3 Οργανολογικά στοιχεία και νεωτερισμοί στην κατασκευή

Η εξελικτική πορεία¹⁹ του κρητικού λαούτου ανά τα χρόνια πέρασε από πολλά στάδια και επηρεάστηκε από πολλούς πολιτισμούς της Μεσογείου, που το διαμόρφωσαν όπως είναι σήμερα. Παράλληλα, οι διαφορετικές ανάγκες των οργανοπαιχτών καθώς και οι νέες δεξιότητες και αισθητικές απαιτήσεις τους, συνετέλεσαν στην αδιάκοπη εξέλιξη του συγκεκριμένου οργάνου.

Οι πρώτες αλλαγές που έγιναν στο κρητικό λαούτο αφορούσαν κατά κύριο λόγο το μέγεθός του²⁰, καθώς άρχισε να μικραίνει συνολικά μέχρι να επικρατήσει το μεσαίο μέγεθος μέχρι και σήμερα. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στη σωματική διάπλαση των μουσικών και των προτιμήσεων τους αλλά και στην αύξηση της δεξιότητας που ήθελε ένα όργανο πιο «ευκολόπαιχτο»²¹.

Παράλληλα, το μπράτσο άρχισε να λεπταίνει, το σκάφος να μικραίνει και το συνολικό μήκος να αλλάζει. Μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, συναντούσαμε τρία μεγέθη λαούτου με χορδές κατά κύριο λόγο εντέρινες²² και ξύλινα κλειδιά, ενώ σήμερα επικρατεί το μεσαίο μέγεθος με μεταλλικές χορδές και μεταλλικά κλειδιά. Οι πρώτες μεταλλικές χορδές που χρησιμοποιήθηκαν στο λαούτο ονομάζονταν «τέλια» και αρχικά μπήκαν μόνο στις ψηλές χορδές, ενώ στην πορεία καθιερώθηκαν αποκλειστικά, λόγω της μεγαλύτερης αντοχής τους στο χρόνο αλλά και της έντασης του ήχου που

---

¹⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Δημήτρης, *Το λαούτο*, «ΝΤΟ ΡΕ ΜΙ», Θεσσαλονίκη, 2002, σελ 7

²⁰ ΚΑΡΑΚΑΣΗΣ Σταύρος, *Ελληνικά μουσικά όργανα – Βυζαντινά Μεταβυζαντινά – Σύγχρονα*, «ΔΙΦΡΟΣ», Αθήνα 1970, Σελ. 210

²¹ Όρος που συναντάται πολύ συχνά στις τάξεις των παραδοσιακών μουσικών και προσδιορίζει ένα μουσικό όργανο πιο φιλικό προς τον δεξιότητη. Ένα τέτοιο όργανο μπορεί να είναι πιο μαλακό (πιο χαμηλή απόσταση ανάμεσα στις χορδές και την ταστιέρα), να έχει πιο μικρό σκάφος, να μην ξεκουρδίζει εύκολα και να αποδίδει μεγαλύτερη ένταση φωνής με μικρότερο κόπο του εκτελεστή.

²² ΚΑΡΑΚΑΣΗΣ Σταύρος, *Ελληνικά μουσικά όργανα – Βυζαντινά Μεταβυζαντινά – Σύγχρονα*, «ΔΙΦΡΟΣ», Αθήνα 1970, Σελ. 234

παρήγαγαν η οποία ήταν μεγαλύτερη.

Ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους έγιναν οι όποιες κατασκευαστικές αλλαγές στο κρητικό λαούτο, είναι η ανάγκη για έρευνα και ο προβληματισμός για δυνατότερο και ωραιότερο ήχο αλλά και περισσότερη αντοχή στις καιρικές συνθήκες. Ταυτόχρονα και από την δεκαετία του '70 και μετά...

«..Η μουσική αλλάζει, οι ορχήστρες αλλάζουν, οι ανάγκες αλλάζουν και αυτό έχει ως φυσικό επακόλουθο και την αλλαγή του οργάνου κατασκευαστικά. Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι ξεκίνησαν να φτιάχνουν και νέοι κατασκευαστές με πιο φρέσκες ιδέες, πιο εξελιγμένα μηχανήματα, την ίδια στιγμή άρχισαν οι ίδιοι οι μουσικοί να κατευθύνουν τους κατασκευαστές και έτσι ξεκίνησαν οι πειραματισμοί. Επίσης υπάρχει η περίπτωση όπως του Νίκου του Αλεφαντινού²³ - ο οποίος έφτιαχνε λαούτα αλλά ήταν και ο ίδιος πολύ καλός παίχτης - που βελτίωναν με βάση και τις δικές τους απαιτήσεις και προσπαθούσαν να φέρουν στα μέτρα τους το όργανο. Τα παλιά όργανα είχαν πιο μεγάλα μπράτσα, λίγο πιο δύσκολα στο παίξιμο, δεν επιτρεπόταν πάντα να παίζεις πιο γρήγορα. Ακόμα, όσο άλλαζαν οι ορχήστρες δεν ήταν τόσο εύκολο να συνυπάρξουν με άλλα όργανα είτε ηχητικά, είτε χρηστικά.

Μία μεγάλη αλλαγή που έγινε μέσα στα χρόνια, η οποία όμως δεν είναι πάγια γιατί όλα συνεχώς μεταβάλλονται, είναι το γεγονός άρχισαν οι σκάφες να μικραίνουν. Όταν λέμε να μικραίνουν, εννοούμε ως προς το πλάτος διότι τα παλιά λαούτα όπως του Φραγγεδάκη²⁴ είχαν μικρό μήκος και θα σου δείξω μετά ένα που έχω να καταλάβεις..

---

²³ Ο Νίκος Αλεφαντινός είναι δεξιотέχνης του λαούτου και κατασκευαστής μουσικών οργάνων ο οποίος δραστηριοποιείται μέχρι σήμερα στην Κρήτη κατασκευαστικά και δισκογραφικά. Είναι ο κύριος εμπνευστής του σύγχρονου λαούτου ως προς την κατασκευή και από τους μεγαλύτερους δεξιотέχνες της κρητικής μουσικής.

²⁴ Ο Εμμανουήλ Φραγγεδάκης ήταν ο παλιότερος και σημαντικότερος κατασκευαστής κρητικών λαούτων στην Κρήτη. Δραστηριοποιήθηκε κυρίως στα μέσα του 20^{ου} αιώνα στα Χανιά και τα λαούτα του φημίζονταν για το βάθος και την ποιότητα του ήχου τους αλλά και την αντοχή τους στο χρόνο. Λέγεται ότι έμαθε και εξέλιξε την τέχνη του επηρεασμένος από τον τούρκο Τσεσμέ που ερχόμενος από την Τουρκία έφερε μαζί του ένα πολιτικό λαούτο και τον βοήθησε στην κατασκευή. Αργότερα, ο αδερφός του Γιώργος Φραγγεδάκης μετακόμισε και δραστηριοποιήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης όπου συνέχισε την

...Επειδή λοιπόν είχαν μεγάλο πλάτος και βάθος, έφερνες το χέρι για να το αγκαλιάσεις μπροστά και αυτό σου έδινε την αίσθηση του μεγάλου λαούτου. Επίσης, ο καβαλάρης σε αυτά τα λαούτα ήταν για δετές χορδές που περνούσαν από μέσα με θηλιές. Εκεί μετά ξεκίνησε ο κάθε κατασκευαστής να βάζει τη δική του πινελιά.²⁵

Σχετικά με τις κομβικές αλλαγές στην κατασκευή του λαούτου, ο Παύλος Κανιαδάκης συμπληρώνει :

«Μια άλλη μεγάλη αλλαγή που έχει γίνει είναι στον καβαλάρη, που τον λέμε «κιθαροκαβαλάρη» και το μεγαλύτερο ποσοστό των οργάνων πλέον αυτόν τον καβαλάρη έχουν, όπου η χορδή πατάει επάνω σε ένα μικρό κοκαλάκι ή ξυλάκι όπως γίνεται στην κιθάρα. Η χορδή μπαίνει με διαφορετικό τρόπο και ο ήχος δεν παράγεται από τη θηλιά χορδή με χορδή αλλά η χορδή πατάει πάνω σε ένα άλλο μικρό καβαλάρη και αυτό μεταδίδει τον ήχο στο καπάκι. Οι χορδές που βάζουμε είναι ηλεκτροακουστικής κιθάρας και αυτό βοηθάει και να αλλάζουν γρήγορα σε περίπτωση που κάποια σπάσει αλλά επιπροσθέτως έχουν μεγαλύτερη διάρκεια ζωής και καλύτερη ποιότητα ήχου.»

τέχνη της κατασκευής. Στην πορεία ο καθένας άλλαζε το λαούτο σχηματικά και αισθητικά, προσδίδοντάς του μοναδικά χαρακτηριστικά που είναι περιζήτητα από τους λαουτιέρηδες ακόμα και στις μέρες μας . Αυτή η άποψη διατυπώνεται από τον λαουτιέρη Γιώργο Μανωλάκη στο ντοκιμαντέρ « Η τέχνη του λαούτου στην Κρήτη» που αποτελεί παραγωγή του μουσείου Παραδοσιακής Μουσικής Οργάνων Έρευνας & Τεκμηρίωσης Θύραθεν και έχει αναρτηθεί στον παρακάτω σύνδεσμο στο διαδίκτυο (Τελευταία επίσκεψη, Απρίλιος του 2025)
<https://www.youtube.com/watch?v=9LvGLl7udG0&list=PLCNWioGOlZQXmKshfyF9ZOqsXc7pirtlY&index=15>

²⁵ Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

Εικόνα 1 Σύγχρονο λαούτο κατασκευής Παύλου Κανιαδάκη²⁶. Εδώ φαίνεται ο συγκεκριμένος καβαλάρης που περιγράφει ο Παύλος Κανιαδάκης

27

²⁶ Φωτογραφία από σύγχρονο λαούτο κατασκευής Παύλου Κανιαδάκη από το προσωπικό του αρχείο.

²⁷ Λαούτο κατασκευής Νίκου Αλεφαντινού από την προσωπική του σελίδα στον παρακάτω σύνδεσμο (Τελευταία επίσκεψη, Νοέμβριος του 2024):

<https://www.facebook.com/search/top?q=%CE%BC%CE%BF%CF%81%CF%86%CE%AE%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CE%AE%CF%87%CE%BF%CF%85>

Στην παραπάνω εικόνα, βλέπουμε ένα λαούτο κατασκευής Νίκου Αλεφαντινού, όπου διακρίνονται όλες οι καινοτομίες που εισήγαγε στην κατασκευή ο συγκεκριμένος οργανοποιός. Καβαλάρης τύπου κιθάρας, πιο στενό σκάφος και λεπτότερο μπράτσο και καράολο τύπου κιθάρας με μεταλλικά κλειδιά. Επίσης, διακρίνεται ο πιο μοντέρνος τρόπος διακόσμησης του οργάνου και δίνεται έμφαση στην ελεύθερη και καινοτόμα έκφραση.

Εικόνα 2 Λαούτο κατασκευής Γεωργίου Φραγγεδάκη του 1977.²⁸

Τις παραπάνω απόψεις του οργανοποιού Παύλου Κανιαδάκη, έρχεται να επιβεβαιώσει με τα λόγια του ο οργανοποιός Μιχάλης Μουντάκης²⁹, αναφέροντας

---

²⁸ Στην παρούσα φωτογραφία από το οργανοποιείο του Παύλου Κανιαδάκη φαίνεται ο καβαλάρης “παλαιού” τύπου που αναφέραμε παραπάνω. Το συγκεκριμένο λαούτο βρέθηκε στο οργανοποιείο για επισκευή κατά την περίοδο της έρευνάς μου (Ιούνιος 2024).

²⁹ Ο Μιχάλης Μουντάκης είναι κατασκευαστής μουσικών οργάνων, κυρίως κρητικών λαούτων και μπουζουκιών σε ένα από τα πιο ιστορικά εργαστήρια κατασκευής της Ελλάδας. Πήρε τα ηνία από τον πατέρα του Θεόδωρο Μουντάκη το 1988 ξεκινώντας να φτιάχνει τα πρώτα του λαούτα και συνεχίζει μέχρι σήμερα στο Μεταξουργείο της Αθήνας.

παράλληλα κάποιους από τους κυριότερους λόγους που οδήγησαν στις νεωτερικές αλλαγές που δέχτηκε η κατασκευή του κρητικού λαούτου :

« Πρέπει να ξεκαθαρίσουμε και να πούμε εδώ πέρα ότι η κατασκευή των μουσικών οργάνων αλλάζει από εποχή σε εποχή. Δεν είναι πάντα τα όργανα στην ίδια εποχή. Δηλαδή, προτού ανακαλυφθεί το ρεύμα, προτού ανακαλυφθούν οι ενισχυτές, προτού ανακαλυφθούν οι μαγνήτες, για να ενισχύουν τα όργανα, τα όργανα έπρεπε να παίζουμε διαφορετικά. Έχουν διαφορετικό ήχο, έχουν πιο οξύ ήχο, ταξιδεύει πολύ μακριά ο ήχος τους και προσπαθούν φυσικά να καλύψουνε έναν κόσμο, ένα πανηγύρι, ας πούμε, χωρίς ηχητικά μηχανήματα. Σήμερα, που έχουμε τα ηχητικά μηχανήματα, η ζεστή φωνή, δηλαδή μία φωνή που είναι πιο «ζεστή» στο αυτί μας, είναι πιο αναγκαία. Δηλαδή μπορούμε να έχουμε ζέστες φωνές, φωνές που δεν ταξιδεύουν πάρα πολύ μακριά μέσα στον χώρο, δεν σκληρίζουνε, δεν φωνάζουνε ιδιαίτερα, και αυτές τις φωνές να τις ενισχύουμε με τον ενισχυτή μας, με τους μαγνήτες μας, με άλλους τρόπους και με άλλα πράγματα »³⁰

Λίγο παρακάτω ο Μιχάλης Μουντάκης συμπληρώνει :

«Οι ανάγκες της εποχής σε οδηγούνε σε διαφορετικά πράγματα. Θέλω να πω ότι μπορεί να σχεδιάσεις και ένα καινούργιο όργανο για τις ανάγκες που σου λέει η εποχή, που σου δίνει η εποχή.»

---

³⁰ Η παρούσα απομαγνητοφώνηση είναι απόσπασμα από τη συνέντευξη του Μιχάλη Μουντάκη στον Γιώργο Ψαρουδάκη, ερευνητή στο “Istorima”, τον Νοέμβριο του 2020, στο οργανοποιείο που διατηρεί ο ίδιος στο Μεταξουργείο της Αθήνας. Το συγκεκριμένο ηχητικό απόσπασμα βρίσκεται στην παρούσα ιστοσελίδα: <https://archive.istorima.org/interviews/EL-12404> (Τελευταία επίσκεψη, Νοέμβριος του 2024)

Κεφάλαιο 2^ο – Βήματα κατασκευής του “σύγχρονου” κρητικού λαούτου (επιλογή των ξύλων, μέρη του οργάνου)

2.1 Τα ξύλα κατασκευής

Α. Ξύλα για το σκάφος

Τα ξύλα που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή του κρητικού λαούτου είναι ανάλογα με το μέρος του οργάνου για το οποίο προορίζονται. Η επιλογή της ξυλείας γίνεται κυρίως με βάση τις ιδιότητες του ξύλου σε σχέση με τον ήχο, την ποιότητα του ξύλου, την εμφάνιση, το χρώμα και τα νερά του.³¹ Συγκεκριμένα, για την κατασκευή του σκάφους χρησιμοποιούνται ξύλα όπως ο έβενος, η παλιά μαύρη μουριά³² αλλά και η λευκή³³ και το κελεμπέκι³⁴, τα οποία χρησιμοποιούνταν από τα παλιά χρόνια. Επίσης, στην λίστα των νεώτερων οργανοποιών έχουν προστεθεί και κάποια άλλα ξύλα όπως το παντούκ, ο παλίσανδρος, το βέγκε, η τριανταφυλλιά, η αμερικάνικη καρυδιά, τα οποία με την σειρά τους προσφέρουν διαφορετικά χαρακτηριστικά σκληρότητας αλλά και πυκνότητας (ως προς τον μοριακό τους χαρακτήρα). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ένα μουσικό όργανο με περισσότερη αντοχή στον χρόνο, στις κακουχίες, στις

---

³¹ ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Δημήτρης, *Το λαούτο- Μέθοδος εκμάθησης*, Εκδοτικός οίκος «ΕΝ ΧΟΡΔΑΙΣ» Αθήνα, 2004, σελ. 12

³² Οι παλιοί οργανοποιοί της Κρήτης, συνέλεξαν το συγκεκριμένο ξύλο από παράθυρα και πόρτες παλιών κτηρίων και θεωρείται σήμερα αρκετά σπάνιο. Η σπανιότητα της «μαυρομουριάς» δεν οφειλόταν τόσο στο είδος, όσο στην παλαιότητα που απαιτούνταν έτσι ώστε να αποδώσει ηχητικά στο ζενίθ των δυνατοτήτων του. Για αυτό τον λόγο, τα περισσότερα κομμάτια από το συγκεκριμένο ξύλο που υπάρχουν αυτή τη στιγμή, πιθανολογείται ότι είναι πενήντα ή και εκατό χρονών.

³³ Η λευκή μουριά, γνωστή στην γλώσσα των οργανοποιών της Κρήτης ως «βενέτικη», έχει παρόμοια χαρακτηριστικά με την μαύρη, με ξανθό – ξανθοκίτρινο χρώμα σε σύγκριση με την μαύρη που είναι σκούρα καφέ, με μικρότερη σκληρότητα αλλά και μικρότερη σπανιότητα καθώς μεγάλης χρονολογίας ξύλα υπάρχουν σε αφθονία μέχρι και σήμερα στην Κρήτη. Αυτό ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι η λευκή μουριά είχε μεγάλο ποσοστό φύτευσης στο νησί, σε αντίθεση με την μαύρη που είχε σχεδόν μηδενική, γι’ αυτό και η συλλογή της στηρίχθηκε κυρίως στα ξύλα παλιών κτηρίων.

³⁴ Το κελεμπέκι συναντάται και με την ονομασία ασφένδαμος και είναι το πιο διαδεδομένο ξύλο για την κατασκευή βιολιών σε όλο τον κόσμο.

αυξομειώσεις της υγρασίας και των θερμοκρασιών αλλά και περισσότερες επιλογές ως προς τον ήχο. Επίσης, πρέπει να πούμε ότι η χρήση διαφόρων εξωτικών ξύλων όπως αυτά που προαναφέραμε, έφερε νέα χρώματα στα σύγχρονα κρητικά λαούτα χωρίς να χρειάζεται αυτό να επιτευχθεί επιπροσθέτως με βερνίκια και λοιπά συνθετικά χρώματα

Εικόνα 3 Λαούτο κατασκευής Παύλου Κανιαδάκη με σκάφος από αφρικανικό παντούκ και καρυδιά.³⁵

Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφέρουμε, ότι η βασικότερη προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί ένα ξύλο οργανοποιίας λειτουργικό και σωστό, πρέπει να έχει μείνει

---

³⁵Λαούτο κατασκευής Παύλου Κανιαδάκη με σκάφος από αφρικανικό παντούκ και καρυδιά. Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του οργανοποιού Παύλου Κανιαδάκη.

κομμένο για μεγάλο διάστημα έτσι ώστε να έχει τα κατάλληλα επίπεδα ξήρανσης, δηλαδή να έχει αποδεσμευτεί από τους χυμούς του. «*Η μουριά μάλιστα, λένε, δεν απορροφά υγρασία...*»³⁶ Οι παλιοί τεχνίτες, άλλοτε έβραζαν τα ξύλα μέσα σε νερό κι αλάτι κι αυτό τα εμποδίζει να σκάνε. Ορισμένοι μάλιστα, αγόραζαν σε τιμές ευκαιρίας παλιά έπιπλα από καλά ξύλα, τα διέλυαν και χρησιμοποιούσαν το ξύλο τους, μαόνι ή καρυδιά για την κατασκευή λαούτων.³⁷

Εικόνα 4 Λαούτο με σκάφος κατασκευασμένο από κελεμπέκι Μουαρέ.³⁸

---

³⁶ ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ Φοίβος, Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα, Εκδοτικός οίκος «Μέλισσα», Αθήνα, 1991, σελ. 256

³⁷ Τα Λαϊκά όργανα και η κατασκευή τους, Λαγούτο, ψηφιακό αρχείο ΕΡΤ.

³⁸ Λαούτο με σκάφος κατασκευασμένο από κελεμπέκι Μουαρέ, ένα ιδιαίτερο είδος ασφένδαμου που χαρακτηρίζεται αρκετά σπάνιο. Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του οργανοποιού Παύλου Κανιαδάκη.

Σε πολλές περιπτώσεις, τα ξύλα που χρησιμοποιούν οι οργανοποιοί για την κατασκευή του σκάφους του λαούτου, είναι κοινά με τα ξύλα που χρησιμοποιούνται για το σκάφος της κρητικής λύρας, αφού αποζητούν τις ίδιες μοναδικές ιδιότητες. «Οι επαγγελματίες οργανοποιοί τα αγοράζουν συνήθως από εμπόρους ξυλείας, ενώ οι ξυλουργοί των χωριών και οι ερασιτέχνες κατασκευαστές συνήθως τα κόβουν μόνοι τους. Γι' αυτό το σκοπό διαλέγουν τη λίγωση του φεγγαριού κατά προτίμηση το Γενάρη, ώστε τα δέντρα να μην έχουν πολλούς χυμούς κι επομένως τα ξύλα να είναι σχετικά πιο ξερά»³⁹.

Β. Ξύλα για το καπάκι

Τα ξύλα που χρησιμοποιούνται για την κατασκευή του καπακιού είναι πιο ελαφριά και λιγότερο σκληρά από τα ξύλα του σκάφους, καθώς το καπάκι είναι αυτό που παράγει την παλμικότητα και την μεταδίδει στο υπόλοιπο όργανο. Κάποια από αυτά είναι κέδρος λιβάνου ή κατράνι⁴⁰, πεύκο και έλατο. «..Το να βρίσκεις πια τόσο μεγάλα κομμάτια κατράνι δεν είναι εύκολο και η σπανιότητά του ανεβάζει πολύ το κόστος του οργάνου. Είναι ένα φοβερά ιδιαίτερο ξύλο, έχει χαρακτηριστική μυρωδιά και χαρακτηριστικά που θυμίζουν κέδρο Αλάσκας αλλά και έλατο, με άλλη όμως πυκνομοριακή σύσταση που το κάνουν να ανταποκρίνεται λίγο διαφορετικά. Θα λέγαμε ότι αυτό το ξύλο βγάζει όργανα τα οποία έχουν μία μεσαία περιοχή συχνοτήτων και αυτά τα όργανα έχουν συνήθως ένα γλυκό ηχώχρωμα..»⁴¹

Τέλος, οι οργανοποιοί προτιμούν να χρησιμοποιούν ξύλα με πυκνά καλοσχηματισμένα

---

³⁹ ΛΙΑΒΑΣ Λάμπρος, «Η κατασκευή της αχλαδόσχημης λύρας στην Κρήτη και στα Δωδεκάνησα», Εθνογραφικά, τεύχος Νο 5, 1986, σελίδες 127-130

⁴⁰ Το κατράνι είναι πλέον εξαιρετικά σπάνιο καθώς τα ήδη υπάρχοντα κομμάτια που υπάρχουν αποτελούνται από τα δοκάρια ή τα παράθυρα παλιών πετρόχτιστων σπιτιών της Κρήτης. Τα ξύλα αυτά, επειδή είναι μεγάλης χρονολογίας, θεωρείται ότι βρίσκονται στην καλύτερη δυνατή ξήρανση και όσες μεταβολές θα μπορούσαν να δεχτούν στη σύστασή τους τις έχουν δεχτεί.

⁴¹ Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

νερά και όχι με ρόζους και δυσμορφίες.⁴²

Γ. Ξύλα για το μπράτσο και το καράουλο

Τα ξύλα που χρησιμοποιούνται για το μπράτσο και το καράουλο πρέπει να είναι σκληρά και ανθεκτικά, γι αυτό προτιμούνται τα ίδια με αυτά του σκάφους. Επιπροσθέτως, κολλιούνται συνδυαστικά και με τα νερά τους κόντρα, πρακτική που προσδίδει επιπλέον αντοχή και ακαμψία ώστε το μπράτσο να μην σκεβρώνει. Ο έβενος, το βέγκε και το μαόνι είναι τα πιο συνηθισμένα.

Δ. Ξύλα για τον καβαλάρη.

Για την κατασκευή του καβαλάρη χρησιμοποιούνται σκληρά ξύλα όπως ο έβενος, ο παλίσανδρος και η μουριά, ώστε να έχουν αντοχή και να μην αλλοιώνονται με τα χρόνια από το σφίξιμο των χορδών.

2.2 Το σκάφος με ντούγιες και η κατασκευή του.

Το πρώτο βήμα για την κατασκευή του σκάφους είναι η συλλογή παλιών ξύλων από τον κατασκευαστή και η κοπή τους σε λεπτές λωρίδες ίδιου μήκους. Τα συγκεκριμένα φιλέτα αφήνονται στο νερό όλο το βράδυ για να αποκτήσουν υγρασία και την επόμενη μέρα τοποθετούνται επάνω σε ζεστό σίδερο με κυλινδρικό σχήμα. Με την εφαρμογή της κατάλληλης πίεσης δίνεται σε αυτές το σχήμα που θέλει ο οργανοποιός.

---

⁴² ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ Φοίβος, *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, Εκδοτικός οίκος «Μέλισσα», Αθήνα, 1991, σελ. 255-256

Εικόνα 5 Η μορφοποίηση των ντουγών.⁴³

Εν συνεχεία, οι ντούγιες τοποθετούνται επάνω στο καλούπι, ένα ξύλο φτιαγμένο σε σχήμα σκάφους και κολλιούνται με ακρίβεια και χωρίς κενά. Με αυτό τον τρόπο, όταν η κόλλα στεγνώσει, οι ντούγιες θα αποτελούν ένα ενιαίο και συμπαγές σύνολο.

Εικόνα 6 Η τοποθέτηση των ντουγών επάνω στο καλούπι.⁴⁴

⁴³ Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του Γιάννη Μαθιουδάκη, κατασκευαστή κρητικών οργάνων που ζει και δραστηριοποιείται στο Ηράκλειο Κρήτης.

⁴⁴ Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του Γιάννη Μαθιουδάκη, κατασκευαστή κρητικών οργάνων που ζει και δραστηριοποιείται στο Ηράκλειο Κρήτης.

Εικόνα 7 Οι ντούγιες έχουν τοποθετηθεί στο καλούπι και σταθεροποιούνται μέχρι να στεγνώσει η κόλλα. Εργαστήριο Παύλου Κανιαδάκη, Αθήνα 2024.⁴⁵

Η διαδικασία της κατασκευής του σκάφους στο κρητικό λαούτο, ολοκληρώνεται με την κατασκευή των πλαϊνών του μερών και της κολάτζας και με την ενσωμάτωσή τους στο υπόλοιπο σύνολο, όπως φαίνεται στην παρακάτω φωτογραφία. Συνήθως, στο εσωτερικό του σκάφους, τοποθετείται κόλλα και από πάνω ένα λεπτό πανί ή ύφασμα. Αυτό γίνεται για λόγους αισθητικής αλλά και για να ενισχυθεί το σκάφος στο σύνολό του.

---

⁴⁵ Φωτογραφία από το προσωπικό μου αρχείο.

Εικόνα 8 Η κόλληση των πλαϊνών μερών του σκάφους.⁴⁶

⁴⁶ Η συγκεκριμένη φωτογραφία είναι από το προσωπικό αρχείο του οργανοποιού Παύλου Κανιαδάκη.

2.3 Η κατασκευή του καπακιού.

Το πρώτο βήμα για την κατασκευή του καπακιού είναι η επιλογή και η συλλογή της ξυλείας. Επειδή το καπάκι είναι από τα πιο σημαντικά μέρη του οργάνου για την παραγωγή του ήχου, τα κριτήρια επιλογής της πρώτης ύλης αλλά και της ποιότητας αυτής είναι πολύ αυστηρά από τους οργανοποιούς. Αρχικά, πρέπει να είναι παλιά για να βρίσκονται σε μεγάλα επίπεδα ξήρανσης αλλά και σε καλή κατάσταση, χωρίς ρόζους και δυσμορφίες.

Εικόνα 9 Φύλλα κέδρου Αμερικής που θα χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή κρητικού λαούτου.

Οργανοποιείο Παύλου Κανιαδάκη

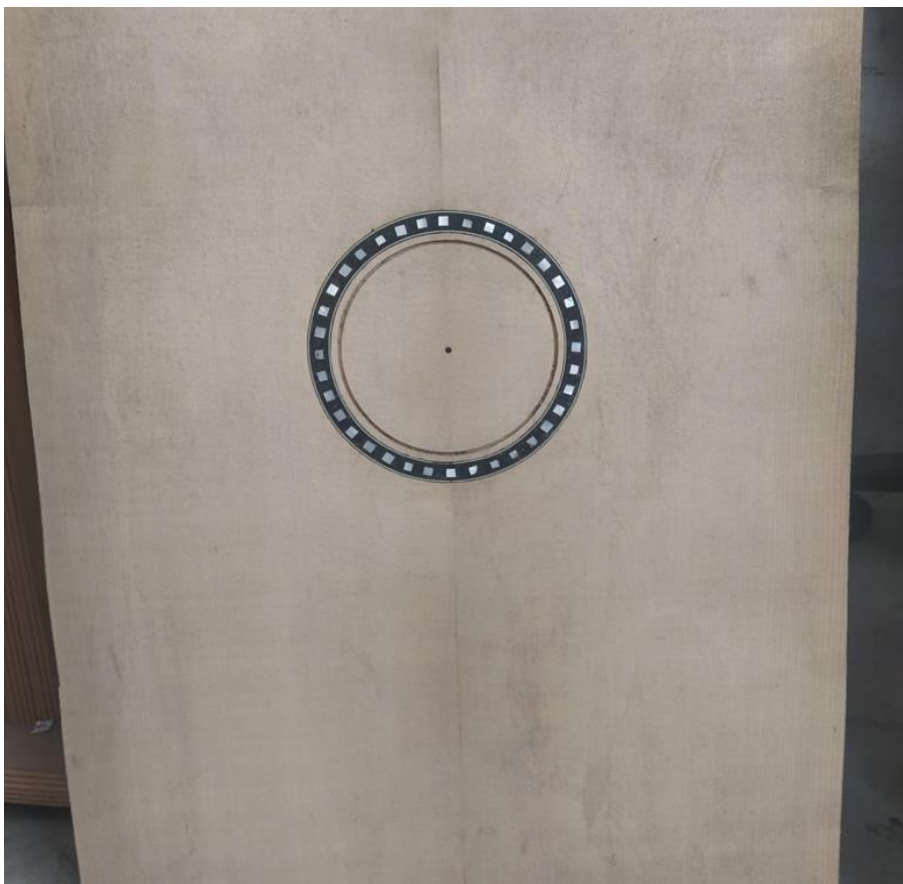
Αθήνα, Ιούνιος 2024

Στο σημείο αυτό και με αφορμή την παραπάνω φωτογραφία με τους ρόζους στα κομμάτια του ξύλου, ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης συμπληρώνει : « Σε μια ανάλογη περίπτωση όπως αυτή, προσπαθούμε να πάρουμε από το ξύλο το καλό κομμάτι και να αφήσουμε τους ρόζους απ' έξω⁴⁷». Η διαδικασία κατασκευής του καπακιού ξεκινάει με την κοπή του ξύλου σε δύο ή τρία ισοπαχή λεπτά φύλλα και συνεχίζεται με την κόλλησή τους, η οποία επιτυγχάνεται με συνθετικές κόλλες ρητίνης αλλά και φυσικές όπως η ψαρόκολλα⁴⁸. Στη συνέχεια, θα σχηματιστεί η τρύπα του καπακιού, και αφού τοποθετηθούν τα στολίδια θα κοπεί και θα ανοιχτεί. Αναλόγως, θα τοποθετηθούν στολίδια και περιμετρικά του καπακιού αφού πρώτα τα ξύλα κοπούν στο ανάλογο ωοειδές σχήμα.

---

⁴⁷ Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

⁴⁸ Η ψαρόκολλα ήταν η πρώτη σε προτίμηση των παραδοσιακών οργανοποιών από τα παλιά χρόνια. Θεωρείται φυσική γιατί η κύρια σύστασή της βασίζεται σε κόκαλα ψαριών σε μορφή σκόνης. Πλέον, η χρήση της όσο πάει και περιορίζεται ενώ τη θέση της παίρνουν άλλες συνθετικές. Αυτό γίνεται κυρίως για λόγους αντοχής, αφού οι συνθετικές προσφέρουν πιο γερή κόλληση αλλά και μεγαλύτερη αντοχή στον χρόνο και στις καιρικές συνθήκες.

Εικόνα 10 Ξύλινα "φιλέτα" που χρησιμοποιούνται για την διακόσμηση του λαούτου. Οργανοποιείο Παύλου Κανιαδάκη. Αθήνα, Ιούνιος 2024.

Εικόνα 11 Η τρύπα του καπακιού έχει ανοιχτεί και αφού κοπεί περιμετρικά και τοποθετηθούν τα στολίδια, το καπάκι θα είναι έτοιμο. Οργανοποιείο Παύλου Κανιαδάκη. Αθήνα, Ιούνιος 2024.

Όταν ολοκληρωθούν αυτές οι διαδικασίες, το ακόμα σημαντικότερο στάδιο στην κατασκευή του καπακιού είναι το καμάρωμα. Λεπτά φύλλα από το ίδιο ξύλο που έχει χρησιμοποιηθεί για το καπάκι, κόβονται και κολλιούνται στο πίσω μέρος του διαδοχικά και με συγκεκριμένη και ίση διάταξη. Αυτό βοηθάει στην ενίσχυση του καπακιού αλλά και στην οριοθέτηση-έλεγχο της παλμικότητας και των δονήσεων που παράγονται από το καπάκι καθώς οι χορδές πάλλονται.

«.. Το καπάκι από μόνο του δεν μπορεί να υποστηρίξει την τάση των χορδών και την παραγωγή ήχου αν δεν έχει από κάτω ένα καμάρωμα. Όπως μια οικοδομή δεν θα μπορούσε να αντέξει αν δεν είχε μέσα της τα σίδερα ας πούμε.. Άρα, κάτω από το καπάκι, ενώ δεν φαίνεται αυτό στο μάτι, υπάρχει μία δομή με αυτό που ονομάζουμε καμάρια και συμμετέχει στην παραγωγή του ήχου. Το καμάρωμα που χρησιμοποιώ στα λαούτα, είναι το κλασικό εφτακάμαρο (εφτά καμάρια) παραδοσιακό, χωρίς βέβαια να το ακολουθώ

πάντα πιστά, κάνω και παραλλαγές, ανάλογα την ένταση ή το ηχόχρωμα που θέλω να πετύχω.. Στις σύγχρονες κατασκευές μπορεί να μπουν και παραπάνω καμάρια ώστε να μειωθεί λίγο η ένταση του οργάνου. Γενικά οι σημερινοί λαουτιέρηδες προτιμούν τα πιο “ήσυχα” όργανα γιατί παίζουν καλύτερα στα μηχανήματα και ρυθμίζονται πιο εύκολα»⁴⁹

Στην συνέχεια, το καπάκι κολλιέται πάνω στο σκάφος και παραμένει σφιχτά δεμένο με χάρτινη ταινία ή σπάγκο για όλη τη νύχτα ώστε να εξασφαλιστεί η σωστή και σταθερή συγκόλληση.

---

⁴⁹ Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

2.4 Η κατασκευή του μπράτσου.

Για την κατασκευή του μπράτσου ή μάνικα χρησιμοποιούνται πάντα σκληρά ξύλα τα οποία πρέπει να κολλιούνται σε παράλληλη διάταξη με τα νερά τους κόντρα. Στα σύγχρονα λαούτα ο Παύλος Κανιαδάκης χρησιμοποιεί τρία, μέχρι και πέντε διαφορετικά ξύλα. Αυτό γίνεται για να διασφαλίσει την αντοχή του μπράτσου στην τάση των χορδών να τραβούν δυνατά, καθώς είναι τεντωμένες όταν το λαούτο είναι κουρδισμένο.

« Είναι ένας τρόπος να εξασφαλίσουμε ότι το μανίκι αντιστέκεται στην φυσική τάση του ξύλου για σκέβρωμα αλλά και στις χορδές που είναι τεντωμένες. Βάζω σκληρά ξύλα επίσης για να μην πληγώνεται το μανίκι από τους μπερντέδες που είναι δεμένοι δυνατά πάνω του. Μερικά από αυτά είναι το βέγκε, ο παλίσανδρος, η μαύρη μουρνιά, το κελεμπέκι και οπωσδήποτε ο έβενος στην πάνω επιφάνεια του μάνικα που πατούν τα δάχτυλα. Αυτό γιατί ο έβενος έχει φυσικό μαύρο χρώμα και δεν γίνεται αποχρωματισμός με τον καιρό και το παίξιμο»⁵⁰

---

⁵⁰ Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

Εικόνα 12 Μπράτσα κρητικού λαούτου κολλημένα έτοιμα για την κόλληση με το σκάφος.

Οργανοποιείο Παύλου Κανιαδάκη.

Αθήνα Ιούνιος 2024.

2.5 Η τοποθέτηση των μπερντέδων.

Από την αναφορά μας στο μπερντελίδικο παίξιμο που έγινε στο κεφάλαιο 1.2, συμπεραίνουμε ότι στο λαούτο αντί για τάστα υπάρχουν μπερντέδες οι οποίοι τοποθετούνται κατά ημιτόνια. Αποτελούνται από πετονιά παρόλο που δένονται σφιχτά επάνω στο μπράτσο, το συγκεκριμένο υλικό τους προσφέρει τη δυνατότητα να μετακινούνται από τον μουσικό ή τον οργανοποιό, είτε όταν το μανίκι έχει αρχίσει να σκεβρώνει, είτε όταν ο μουσικός θέλει να δημιουργήσει μικρότερα ή μεγαλύτερα διαστήματα στις κλίμακές του.

Με αυτό τον τρόπο, ο λαουτιέρης μπορεί να έχει στη διάθεσή του μαλακά διαστήματα

της βυζαντινής μουσικής τα οποία χρησιμοποιούνται και στη δημοτική μουσική.⁵¹

2.6 Το καράολο και τα κλειδιά.

Η κατασκευή του καράολου στην κατασκευή του σύγχρονου λαούτου, όσων αφορά τα ξύλα, ακολουθεί την ίδια φιλοσοφία με αυτήν του μπράτσου. Το καράολο κατασκευάζεται από σκληρά ξύλα ώστε να εξασφαλιστεί η ακαμψία του έναντι της τάσης των χορδών.

Εικόνα 13 Καράολα κρητικού λαούτου έτοιμα να κολληθούν με το μπράτσο.

Οργανοποιείο Παύλου Κανιαδάκη.

Αθήνα Ιούνιος 2024.

⁵¹ ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ Φοίβος, *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, Εκδοτικός οίκος «Μέλισσα», Αθήνα, 1991, σελ. 233.

⁵² Εδώ βλέπουμε καράολα σύγχρονου κρητικού λαούτου αλλά με την κλασική διάταξη κλειδιών από τη μία και από την άλλη πλευρά. Την συγκεκριμένη φωτογραφία την τράβηξα στο εργαστήρι του Παύλου Κανιαδάκη κατά την διάρκεια της επιτόπιας έρευνάς μου τον Ιούνιο του 2024.

Στην κατασκευή του σύγχρονου κρητικού λαούτου συναντάμε δύο τύπους καράολου. Ο ένας είναι με τα κλειδιά αριστερά και δεξιά (όπως είδαμε παραπάνω) και η τελειοποιημένη του μορφή είναι αυτή που βλέπουμε παρακάτω (εικόνα 14).

Εικόνα 14 Τελειοποιημένο καράολο παλαιού τύπου σε λαούτο κατασκευής Παύλου Κανιαδάκη.

Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του Παύλου Κανιαδάκη

«Πλέον κι εγώ και οι περισσότεροι σύγχρονοι κατασκευαστές χρησιμοποιούμε μεταλλικά κλειδιά. Μας δίνουν σταθερότητα στο κούρδισμα και τοποθετούνται εύκολα, σε αντίθεση με τα παλιά ξύλινα κλειδιά τα σφηνωτά που πλέον υπάρχουν μόνο στο σάζι, στο ούτι, τη λάφτα και το μπουλγαρί. Η εργονομία είναι ένα μεγάλο κομμάτι και όλοι πια αυτό νομίζω θέλουμε. Επίσης, εκτός από τη σταθερότητα στο κούρδισμα, άλλο ένα ζητούμενο είναι η γρήγορη αλλαγή της χορδής αν σπάσει για παράδειγμα σε ένα γλέντι. Γι' αυτό το λόγο υπάρχουν και ανοιχτά καράολα με τα κλειδιά από κάτω, έτσι ώστε η χορδή να αλλάζει εύκολα.»⁵³

---

⁵³ Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

Εικόνα 15 Καράολο σύγχρονου κρητικού λαούτου με τα κλειδιά τοποθετημένα από κάτω σε λαούτο κατασκευής Παύλου Κανιαδάκη(2024).

Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του Παύλου Κανιαδάκη.

2.7 Η κατασκευή του καβαλάρη.

Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 1.3, μία από τις σημαντικότερες αλλαγές που έχουν γίνει στο σύγχρονο κρητικό λαούτο είναι η αντικατάσταση του παλιού κλασικού με τον σύγχρονο καβαλάρη τύπου κιθάρας. Αυτή η κατασκευή έδωσε αρκετά πλεονεκτήματα στο κρητικό λαούτο ως προς την εργονομία αλλά και ως προς την εμφάνιση. Για την κατασκευή του χρησιμοποιούνται σκληρά ξύλα, κυρίως έβενος και παλίσανδρος, έτσι ώστε να είναι σε θέση να επιδείξουν αντοχή στην τάση των χορδών να τραβούν αλλά και να μην παραμορφώνονται από την δύναμη αυτή που ασκείται.

Σχετικά με την κατασκευή του καβαλάρη, ο Παύλος Κανιαδάκης επισημαίνει..

«Μόλις κόψουμε το κομμάτι έβενο η παλίσανδρο, αρχίζουμε να το δουλεύουμε στην αρχή με την λεπτή κορδέλα για να δώσουμε το σχήμα που θέλουμε. Μετά με πιο λεπτεπίλεπτα εργαλεία όπως μικρές λίμες, μικρά σκαρπέλα και γυαλόχαρτα δίνουμε το τελικό σχήμα. Ύστερα, ανοίγουμε τις τρύπες μέσα από τις οποίες θα περάσουν οι χορδές. Στο κοκαλάκι του καβαλάρη που πατούν οι χορδές βάζουμε κυρίως πλαστικό αλλά πολλές φορές και φυσικό κόκκαλο ή κέρατο που το δουλεύουμε αντίστοιχα μέχρι να πάρει το σχήμα που θέλουμε. Έπειτα με πολύ γερή κόλλα κολλάμε τον καβαλάρη πάνω στο καπάκι και αφήνουμε μέχρι να πιάσει η κόλλα για αρκετές ώρες πριν τοποθετήσουμε τις χορδές.»

Εικόνα 16 Σύγχρονος εβένινος καβαλάρης κρητικού λαούτου σε λαούτο κατασκευής Παύλου Κανιαδάκη(2023).

Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του Παύλου Κανιαδάκη.

2.8 Τα βερνίκια και η εφαρμογή τους.

Μία λεπτή τέχνη είναι το λουστράρισμα του οργάνου και παίζει ρόλο πρακτικό αλλά και αισθητικό. Το πασπαλίζουν με ελαφρόπετρα για να κλείσουν οι πόροι και έπειτα το περνούν με γομαλάκα⁵⁴⁵⁵. Ο συγκεκριμένος τρόπος λουστραρίσματος που έχει καθιερωθεί από παλιά, δίνει μια φυσική γυαλάδα στα όργανα χωρίς να κλείνει τους πόρους του ξύλου.

«Πλέον χρησιμοποιώ τη γομαλάκα κυρίως στα καπάκια επειδή κάνει μία λεπτή κρούστα και αφήνει το ξύλο κατά κάποιο τρόπο να αναπνέει. Στο υπόλοιπο σώμα του λαούτου, στο στατικό μέρος ας πούμε, χρησιμοποιώ διάφανο ή χρωματιστό συνθετικό βερνίκι γιατί είναι πιο σκληρό και θωρακίζει το όργανο.

Μόλις περάσω το πρώτο χέρι ακολουθεί ένα ζύσιμο με γυαλόχαρτο νερού για να

---

⁵⁴ Τα Λαϊκά όργανα και η κατασκευή τους, Λαγούτο , ψηφιακό αρχείο ΕΡΤ.

⁵⁵ Η γομαλάκα αποτελεί ένα ζωικής προέλευσης φυσικό υλικό. Παράγεται από το shellac, φυσική ρητίνη, που παράγει το θηλυκό έντομο Lac και συλλέγεται από δέντρα στα δάση της Ταϊλάνδης και της Ινδίας. Το υλικό αυτό διατίθεται στην αγορά σε στερεά μορφή και για να υγροποιηθεί και να χρησιμοποιηθεί αραιώνεται με καθαρό οινόπνευμα. Έπειτα, ο οργανοποιός εμποτίζει με αυτό μια βαμβακερή μπάλα και στη συνέχεια το εφαρμόζει πάνω στην επιφάνεια που θέλει να λουστράρει με κυκλικές κινήσεις.

εξαφανιστεί κάθε παραμικρή ατέλεια και έπειτα περνάω και το δεύτερο που δίνει το τέλειο φινίρισμα. Για το λουστράρισμα χρησιμοποιώ ειδικό πιστόλι που ψεκάζει σαν αερογράφος. Το συνθετικό βερνίκι που χρησιμοποιούμε, στα σημερινά όργανα, δίνει επιπλέον αδιαβροχοποίηση στο όργανο και αποτρέπει σκασίματα, μαυρίσματα και ξεφτίσματα, κυρίως στα σημεία του οργάνου που έρχονται σε άμεση επαφή με το σώμα, τον ιδρώτα κτλ. όπως είναι το σκάφος και το μπράτσο.»⁵⁶

---

⁵⁶ Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

Κεφάλαιο 3^ο – Η ανάγκη για ένα κρητικό λαούτο με παλιά και σύγχρονα στοιχεία στην κατασκευή.

Όπως προαναφέραμε στα προηγούμενα κεφάλαια, τις δεκαετίες από το 1945 μέχρι και τα τέλη του 70' η κατασκευή του κρητικού λαούτου βίωνε κάποια σταθερότητα κατασκευαστικά. Εδώ πρέπει να συμπληρώσουμε ότι από το 1945 και μετά, επαγγελματίες κατασκευαστές παραδοσιακών οργάνων άρχισαν να εμφανίζονται στην Κρήτη⁵⁷ και κατά κάποιο τρόπο να παγιώνονται κάποιες σταθερές ως προς την κατασκευή του, αισθητικά αλλά και χρηστικά. Έκτοτε, οι απαιτήσεις των μουσικών άρχισαν να αλλάζουν, νέοι δεξιοτέχνες ξεκίνησαν να κατασκευάζουν λαούτα ή να καθοδηγούν τους οργανοποιούς και η μορφή του λαούτου άρχισε να αλλάζει.

« Όπως και κάθε όργανο ανά τους αιώνες εξελίσσεται από τους οργανοποιούς που κατέχουν την τέχνη, έτσι και το λαούτο δεν θα μπορούσε να λείπει απ' αυτό. Δεν είμαι ο κατάλληλος να αναφέρω τον ένα και μοναδικό ας πούμε που έκανε το πιο σημαντικό βήμα να πάει το λαούτο παρακάτω, αλλά θεωρώ ότι ο κάθε ένας οργανοποιός έβαλε ένα λιθαράκι όπως γίνεται παντού, να φέρει το λαούτο στο σημείο που είναι, και από κει και πέρα έπεται εξέλιξη...»⁵⁸

---

⁵⁷ ΛΙΑΒΑΣ Λάμπρος, «Ο Οργανοκατασκευαστής στον κοινωνικό του χώρο», Εθνογραφικά, τεύχος Νο 5, 1986, σελίδα 131

⁵⁸ Αυτή η άποψη διατυπώνεται από τον λαουτιέρη Γιώργο Σταυρακάκη στο ντοκιμαντέρ « Η τέχνη του λαούτου στην Κρήτη» που αποτελεί παραγωγή του μουσείου Παραδοσιακής Μουσικής Οργάνων Έρευνας & Τεκμηρίωσης Θύραθεν και έχει αναρτηθεί στον παρακάτω σύνδεσμο στο διαδίκτυο (Τελευταία επίσκεψη, Δεκέμβριος του 2024): <https://www.youtube.com/watch?v=9LvGLl7udG0&list=PLCNWioG0lZQXmKshfyF9ZOqsXc7pirtlY&index=15>

3.1 Ανάγκες των σημερινών λαουτιέρηδων.

Οι ανάγκες των σημερινών λαουτιέρηδων είναι πολυδιάστατες και έχουν εξελιχθεί αρκετά σε σύγκριση με το παρελθόν, αφού είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τον πολύπλευρο χαρακτήρα του λαούτου. Η μετάβαση του συγκεκριμένου οργάνου από τον συνοδευτικό του ρόλο στον σολιστικό⁵⁹, αύξησε και τις ανάγκες των μουσικών, οι οποίοι πλέον ζητούσαν μεγαλύτερο δυναμικό εύρος (δυνατά και καθαρά πρίμα, ζεστά μπάσα), περισσότερη καθαρότητα στις ψηλές χορδές αλλά και καλή «συμπεριφορά» του οργάνου στη συνοδεία, ώστε να διατηρείται ο χορευτικός χαρακτήρας. Ταυτόχρονα, ο λαουτιέρης χρειάζεται ένα όργανο με σταθερότητα στο κούρδισμα αλλά και εργονομία, δηλαδή να μην είναι πολύ βαρύ για να είναι πιο ξεκούραστο στο πολύωρο παίξιμο. Παράλληλα χρειάζεται μία άνετη και «μαλακή» ταστιέρα ώστε να μπορεί να παίζει γρήγορα και δεξιοτεχνικά.

« Σίγουρα τα περισσότερα λαούτα αυτή τη στιγμή έχουνε ένα αρκετά μικρό μπράτσο, έως και το μισό πιστεύω απ' ότι είχαν τα παλιά. Γιατί, όταν εμείς έχουμε μια μεγάλη ευχέρεια δεξιοτεχνικά, δεν γίνεται να έχουμε κι ένα μπράτσο ας πούμε τεράστιο και να μπορούμε να παίζουμε έξι – επτά ώρες συνεχόμενα. Επίσης να σου πω ότι πολλές φορές ο μουσικός συνεργάζεται με τον οργανοποιό του. Εγώ για παράδειγμα, όταν ήθελα να κάνω παραγγελία το λαούτο μου, ζήτησα από τον μάστορα ένα πιο λεπτό μπράτσο, πιο χαμηλά τις χορδές, ήθελα να είναι "γρήγορο", δηλαδή μαλακό και ευκολόπαιχτο.

Άλλο ένα σημαντικό κομμάτι είναι το θέμα τις πένας. Επειδή παίζω με μονή πένα και χρησιμοποιώ περισσότερο τη μύτη της, την άκρη δηλαδή, έπρεπε οι χορδές να είναι αρκετά χαμηλά. Εάν έπαιζα με τη διπλή τη σκληρή, θα έπρεπε οι χορδές να είναι πιο ψηλά αλλιώς

---

⁵⁹ RACY, Ali Jihad, « A Dialectical Perspective on Musician Instruments: The East-Mediterranean Mijwiz», Ethnomusicology, Vol. 38, No. 1, σελ. 38

θα έτρωγα τα χέρια μου στη συνοδεία. Θέλω να πω ότι και η πένα, ή το ύφος που θέλει να έχει ο μουσικός, ή η χροιά και η ένταση που θέλει να βγάλει, απαιτούν και το ανάλογο όργανο κατασκευαστικά. Επίσης, και ο οργανοποιός προσαρμόζει την κατασκευή του στον μουσικό που έχει απέναντι του, στις ικανότητές του, στα χέρια του και έτσι έρχεται σιγά σιγά η εξέλιξη του λαούτου στη σύγχρονη μορφή του»⁶⁰.

Εικόνα 17 Πένες κρητικού λαούτου. Η μονή και η διπλή που περιγράφει ο Ανδρέας Δερμιτζάκης στη συνέντευξη του.

Φωτογραφία που μου παραχώρησε ο ίδιος.

Αθήνα Μάϊος 2025.

---

⁶⁰ Απόσπασμα από τη συνέντευξη που μου παραχώρησε ο μουσικός και κρητικός λαουτιέρης Ανδρέας Δερμιτζάκης στην Αθήνα τον Μάιο του 2025.

Άλλη μία βασική ανάγκη που θέλει να καλύψει ένας λαουτιέρης από το όργανο που διαθέτει, είναι η δυνατότητά του να αποδίδει ηχητικά κάτω από δύσκολες συνθήκες. Να μην επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τις εξωτερικές θερμοκρασίες και να μην ξεκουρδίζει εύκολα. Τέλος, ένα ακόμα πολύ βασικό χαρακτηριστικό ενός καλού λαούτου, είναι να μην σκεβρώνει και γενικώς να μην παρουσιάζει παραμορφώσεις με την πάροδο του χρόνου.

Η πραγμάτωση όλων αυτών των στόχων και η ενσωμάτωσή τους σε ένα χειροποίητο μουσικό όργανο, είναι ένας δύσκολος στόχος τον οποίο καλείται ο σύγχρονος κατασκευαστής λαούτου να κατακτήσει.

«Οι σημερινές απαιτήσεις είναι αρκετά αυξημένες από τον μουσικό που ζητά από ένα όργανο όλα τα θετικά χαρακτηριστικά ενός παλιού λαούτου σαν του Φραγγεδάκη, αλλά με μοντέρνο "αέρα" και πιο προσαρμοσμένο στις σημερινές απαιτήσεις ηχητικά και αισθητικά...»⁶¹

Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, ο σημερινός λαουτιέρης θέλει ένα όργανο με τραχύ και ζεστό ήχο που να κουβαλάει «χαρακτήρα», να έχει τον αυθορμητισμό εκείνης της εποχής με ισχυρή παρουσία στον φυσικό ήχο και αντοχή στον χρόνο. Εκείνα τα λαούτα ήταν στιβαρά στον ήχο αλλά και στην κατασκευή τους γι' αυτό και πολλά ακόμη είναι ενεργά κι ας είναι κατασκευές του '70. Ιδανικά για παλιά γλέντια σε μεγάλους ανοιχτούς χώρους και παιξίματα χωρίς μηχανήματα.

Συνεχίζει ο Δημήτρης Αλεξάκης στη συνέντευξή του λέγοντας:

« Ταυτόχρονα όμως θέλουμε πιο "φιλικό" μπράτσο για να παίζουμε πιο σολιστικά και ξεκούραστα, να συνδυάζουμε ακόρντα με γρήγορες σολιστικές φράσεις κτλ. αλλά και να

---

⁶¹ Απόσπασμα από τη συνέντευξη που μου παραχώρησε ο μουσικός και κρητικός λαουτιέρης Δημήτρης Αλεξάκης στην Αθήνα τον Μάιο του 2025.

μπορεί το όργανο εύκολα να παίζει στα μηχανήματα, με πιο ισορροπημένο και "στουντιακό" ήχο. Οι παλιοί λαουτιέρηδες ήθελαν δύναμη, διάρκεια, σταθερότητα. Τους ενδιέφερε η "πυγμή" του οργάνου και η αντοχή του. Αυτά που σου λέω τα γνωρίζω καλά από τον πατέρα μου.⁶² Σήμερα όμως οι ανάγκες μας είναι πιο σύνθετες γιατί το λαούτο δεν συνοδεύει απλά, βγαίνει μπροστά, κάνει αρμονίες, οπότε θέλουμε ένα λαούτο ισορροπημένο και καθαρό. Χρειαζόμαστε άνεση, ακρίβεια και λεπτομέρεια, χρησιμοποιούμε μικρόφωνα, πετάλια, μαγνήτες, κονσόλες, οπότε θέλουμε όργανα να είναι συμβατά με όλο αυτό το σύστημα, χωρίς όμως αυτό να γίνει αυτοσκοπός. Χωρίς να γίνει το όργανο άψυχο και ουδέτερο. Αυτή είναι και μεγαλύτερη δυσκολία σήμερα!»

Εικόνα 18 Ο λαουτιέρης Νικόλαος Αλεξάκης με λαούτο κατασκευής Γιώργου Φραγγεδάκη, δεκαετίας '70. Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του γιου του, Δημήτρη Αλεξάκη.

---

⁶² Ο Δημήτρης Αλεξάκης είναι γιος του Νίκου Αλεξάκη, δεξιότεχνη λαουτιέρη με καταγωγή από τη Λοχριά Αμαρίου.

3.2 Τεχνικά χαρακτηριστικά

Τα στοιχεία εκείνα που καθιέρωσαν τις σύγχρονες αλλαγές και προσθήκες στο κρητικό λαούτο, έχουν να κάνουν με τις απαιτήσεις του σύγχρονου ήχου, την πρακτικότητα αλλά και την εμφάνιση. Όπως είδαμε και στα προηγούμενα κεφάλαια, η πρωταρχική ανάγκη των λαουτιέρηδων της Κρήτης ήταν να έχουν ένα όργανο με δυνατό ήχο ώστε να εξυπηρετεί τις ανάγκες του γλέντιου ως προς την ένταση και τη δυναμικότητα. Βασική προϋπόθεση για να επιτευχθεί αυτό, ήταν να κατασκευαστεί ένα όργανο με μεγάλο σκάφος και καπάκι, προκειμένου να παραχθεί το ανάλογο ηχητικό αποτέλεσμα, αφού το απαιτούσαν τα πολύωρα γλέντια σε ανοιχτούς χώρους. Έτσι, ο κόπος και η δύναμη που έπρεπε να καταβάλλει ο λαουτιέρης για να καταφέρει να ακουστεί μετριάζονταν και το έργο του «πασαδόρου»⁶³ γινόταν ευκολότερο, ώστε να καταφέρει ο ήχος του να επιβληθεί στην οχλαγωγία που επικρατούσε. Στα σημερινά γλέντια όπου υπάρχει τέλεια ηχητική κάλυψη, ο λαουτιέρης έχει λύσει τους προβληματισμούς του παρελθόντος και χρειάζεται ένα όργανο προσαρμοσμένο στις ανάλογες απαιτήσεις. Ο Δημήτρης Αλεξάκης στην συνέντευξή του αναφέρει:

« ...Είναι ωραίο ένα λαούτο να έχει δυνατό ήχο, έντονες αρμονικές και βάθος στις χαμηλές του, παρόλα αυτά, κατά καιρούς βλέπουμε ότι τέτοια όργανα μας δυσκολεύουν στα γλέντια. Αυτό βέβαια, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι φταίνε τα όργανα αλλά οι ηχητικές συνθήκες, δηλαδή οι εντάσεις και γενικά οι λάθος ρυθμίσεις⁶⁴ ... Οι συνθήκες δηλαδή στα

---

⁶³ Όρος που χρησιμοποιείται στην κρητική διάλεκτο και προσδιορίζει τον λαουτιέρη του οποίου ο ρόλος είναι συνοδευτικός. Ο πασαδόρος λαουτιέρης είναι εκείνος που παίζει κατά κύριο λόγο τη συνοδεία και κρατάει τον ρυθμό ή τα «πάσα» όπως λένε συνήθως στην Κρήτη.

⁶⁴ Την συγκεκριμένη άποψη επιβεβαιώνει ο γνωστός μουσικός, δεξιτέχνης και οργανοποιός Στέλιος Πετράκης, λέγοντας: «...το περιβόητο "να βγαίνει καλά στα μηχανήματα". Αυτή η φράση ουσιαστικά σημαίνει να μπορεί το λαούτο να βγαίνει χρησιμοποιώντας ένα ηλεκτρονικό κύκλωμα όσο γίνεται πιο δυνατό και στεγνό σε αρμονικές συχνότητες από ένα φθινό αλλά δυνατό ηχοσύστημα που παίζει στο 120% των δυνατοτήτων του. Αυτή η ανάγκη έχει αναμφίβολα επηρεάσει την κατασκευή του οργάνου από το 1970 και μετά προς μία κατεύθυνση περιορισμού των ταλαντώσεων και της παραγωγής αρμονικών συχνοτήτων,

γλέντια μας γενικότερα είναι πολλές φορές λάθος, και είναι κι αυτό ένα σημείο που πρέπει να σταθούμε. Όπως και να' χει πάντως, τα σημερινά λαούτα που είναι κατά κάποιο τρόπο μικρότερα και με πιο "μαζεμένο" ήχο, είναι πιο "εύκολα" στη ρύθμιση του ήχου...»⁶⁵

Σήμερα οι δυνατότητες του λαούτου είναι τέτοιες που δεν χρειάζεται ο μουσικός να καταβάλλει έντονη προσπάθεια για να παραχθεί ο ήχος. Ο ηχητικός εξοπλισμός που υπάρχει τα τελευταία χρόνια σε κάθε γλέντι, δίνει τη δυνατότητα στον μουσικό να εστιάσει περισσότερο στη δεξιοτεχνία και στη λεπτομέρεια και μάλιστα αρκετά ξεκούραστα.

Άλλο ένα τεχνικό χαρακτηριστικό που επίσης βοηθά πολύ τους σημερινούς λαουτιέρηδες, είναι το μέγεθος με οποίο κατασκευάζονται τα σημερινά λαούτα. Η μείωση του μεγέθους του σκάφους στο σύγχρονο κρητικό λαούτο, έδωσε κάποια επιπλέον ευχέρεια στους μουσικούς αφού έκανε το πιάσιμο πιο άνετο και κατά συνέπεια πιο ξεκούραστο στα πολύωρα παιχνίδια. Στο σημείο αυτό ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης τονίζει :

«.. Στα παλιά λαούτα, εάν ήταν κάποιος μικρόσωμος έπρεπε κυριολεκτικά να "αγκαλιάσει" το όργανο για να καταφέρει να παίξει.. Τα τελευταία χρόνια οι σκάφες έχουν μικρύνει. Η κλίμακα⁶⁶ του παλιού λαούτου, όπως το κατασκεύαζαν οι Φραγγεδάκηδες ήταν στα 74 εκατοστά και τώρα, δηλαδή από το 1980-85 και μετά, βλέπουμε λαούτα ακόμα και στα 72 εκατοστά...»⁶⁷

Τα παραπάνω τεχνικά χαρακτηριστικά, σε συνδυασμό με τα κλειδιά τύπου

μιας δηλαδή υποβάθμισης κατά τη γνώμη μου των ακουστικών του αρετών, ενός βίαιου εξηλεκτρισμού ενός παραδοσιακού οργάνου.» Η συγκεκριμένη άποψη διατυπώνεται από τον Στέλιο Πετράκη στην ιστοσελίδα του στον παρακάτω σύνδεσμο <https://www.steliospetrakis.com/instruments> (Τελευταία επίσκεψη, Ιούνιος του 2025.)

⁶⁵ Απόσπασμα από τη συνέντευξη που μου παραχώρησε ο μουσικός και κρητικός λαουτιέρης Δημήτρης Αλεξάκης στην Αθήνα τον Μάιο του 2025.

⁶⁶ Με τον όρο κλίμακα εννοείται το μήκος χορδής.

⁶⁷ Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

μπουζουκιού ή ηλεκτροακουστικής κιθάρας συνέβαλαν οριστικά στην καθιέρωση νεωτερικών στοιχείων στο κρητικό λαούτο όπως το συναντούμε σήμερα.

3.3 Εμφάνιση, ήχος και χρηστικότητα. Τα τρία βασικά κριτήρια για την επιλογή του λαούτου από τον μουσικό.

Η εμφάνιση του λαούτου, δηλαδή η ομορφιά του, είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας για να το επιλέξει ο μουσικός. Στις περισσότερες περιπτώσεις, ένα όμορφο όργανο εξωτερικά, το οποίο παράγει και ωραία φωνή, πληροί όλες τις προϋποθέσεις για να θέλει ο μουσικός να το αποκτήσει. Ο Ανδρέας Γεωργιάκης στην συνέντευξή του αναφέρει:

«..η εμφάνιση είναι το πρώτο που θα δει και θα παρατηρήσει κανείς, και θα του τραβήξει την προσοχή. Όλοι θα κοιτάζουν ένα όμορφο όργανο. Επίσης, παρατηρούμε και τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον οργανοποιό πολλές φορές, την προσωπικότητά του. Το βλέπεις και λες είναι του Φραγγεδάκη ή του Μουντάκη για παράδειγμα. Βέβαια, η εμφάνιση θα σε τραβήξει, αλλά ο σωστός ήχος θα σε κάνει να κρατήσεις τελικά ένα όργανο...»⁶⁸

Ένα βασικό σημείο που μπορεί να καθορίσει την εμφάνιση του λαούτου, σε πρώτη φάση, είναι το χρώμα του. Κάποιες φορές συναντάμε λαούτα με φυσικά χρώματα που κυριαρχούν οι αποχρώσεις του καφέ. Σε άλλες περιπτώσεις, βλέπουμε λαούτα βαμμένα σε σκούρα χρώματα όπως μαύρο ή βυσσινί ή αποχρώσεις του κόκκινου. Υπάρχουν

---

⁶⁸ Απόσπασμα από τη συνέντευξη που μου παραχώρησε ο μουσικός και κρητικός λαουτιέρης Ανδρέας Γεωργιάκης στην Αθήνα τον Μάιο του 2025.

βέβαια και οι περιπτώσεις που οι παραπάνω χρωματισμοί επιτυγχάνονται με τον ανάλογο συνδυασμό φυσικά χρωματιστών ξύλων, όπου δεν χρειάζεται ο οργανοποιός να προσθέσει καθόλου χρώμα, παρά μόνο διάφανο γυαλιστερό ή ματ βερνίκι.⁶⁹

Το καπάκι είναι ίσως το πιο σημαντικό σημείο στο οποίο συναντάται όλη η ομορφιά της εμφάνισης του λαούτου. Σε αυτό βοηθούν αρχικά τα διάφορα σχήματα των καβαλάρηδων που εμφανίζονται στα λαούτα σύγχρονης κατασκευής και προσδίδουν ένα ιδιαίτερο ύφος. Το επίσης κομβικό σημείο, είναι της τρύπας του καπακιού όπου συναντάμε την ροζέτα ή τα πολύχρωμα φιλέτα που χρησιμοποιούνται περιμετρικά του ανοίγματος και το στολίζουν. Συνήθως στα ανοιχτόχρωμα όργανα χρησιμοποιούνται ανοιχτόχρωμες φιγούρες, προκειμένου να είναι ταιριαστές οι αποχρώσεις και ήπιες. Σε αντίθεση με τα λαούτα των δεκαετιών '60 - '70 και αρχές '80, που τα καπάκια των λαούτων είχαν αρκετά στολίδια. Ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης τονίζει:

«..τα παλιά λαούτα θα λέγαμε πως ήταν αρκετά "φορτωμένα". Βέβαια, η διακόσμησή τους αποτελούνταν κυρίως από πλαστικές μαύρες και πολύχρωμες ασετόπαστες, κομμένες σε διάφορα σχέδια και σχήματα, κολλημένες επάνω στα καπάκια με κόλλες. Σήμερα αυτές οι διακοσμήσεις πολύ σπάνια κατασκευάζονται και θα λέγαμε πως αποφεύγονται γιατί επηρεάζουν τον ήχο αρνητικά...»⁷⁰ Στο σημείο αυτό ο Ανδρέας Γεωργιλάκης συμπληρώνει:

«..οι διάφορες ροζέτες, τα σχέδια και κυρίως τα κολλημένα πλαστικά επάνω στο καπάκι, μπουκώνουνε το όργανο και κόβουνε από τη φωνή του...»⁷¹

---

⁶⁹ Βλ. Κεφάλαιο 2, 2.1 Τα ξύλα κατασκευής.

⁷⁰ Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

⁷¹ Απόσπασμα από τη συνέντευξη που μου παραχώρησε ο μουσικός και κρητικός λαουτιέρης Ανδρέας Γεωργιλάκης στην Αθήνα τον Μάιο του 2025.

Ένα πολύ βασικό κριτήριο για την επιλογή του οργάνου είναι ο ήχος του και σε αυτό εστιάζουν οι περισσότεροι μουσικοί. Υπάρχουν λαούτα με δυνατό και μπάσο ήχο και άλλα πιο μουντά και με καθαρό ή πιο πρίμο ήχο. Ο κατασκευαστής με τις τεχνικές που χρησιμοποιεί αλλά και με τη χρήση των κατάλληλων ξύλων, μπορεί να κατευθύνει την κατασκευή του με τέτοιο τρόπο, ώστε να πετύχει ή έστω να προσεγγίσει τον ήχο που επιθυμεί. Σύμφωνα με τον Παύλο Κανιαδάκη:

« ..το λαούτο δεν είναι ένα όργανο με κατασκευαστική ιστορία και στάνταρ κατασκευή 500^{ων} χρόνων. Δεν έχει δηλαδή κάποια κατοχυρωμένα στοιχεία στην κατασκευή που τα τηρούν όλοι και φτιάχνουν λαούτα με συγκεκριμένο τρόπο. Επίσης, απ'όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω, σχεδόν κανείς δεν μαθήτευσε πλάι σε κάποιον ώστε να φτιάχνει τα όργανα με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Το κομμάτι της κατασκευής αντικατοπτρίζει την ψυχή του κρητικού που είναι ανήσυχο πνεύμα. Ο καθένας πειραματίζεται, και προσπαθεί καθρεπτίζοντας τον εαυτό του και τις προσωπικές του ανάγκες πάνω στην κατασκευή, να φτιάξει και το ανάλογο όργανο..»⁷²

Οι περισσότεροι μουσικοί, στην προσπάθειά τους να επιλέξουν ένα όργανο, αρχικά αποζητούν από αυτό να έχει ισορροπία στις συχνότητές του από όταν είναι καινούριο. Έτσι, το όργανο αυτό με την κατάλληλη προσοχή και συντήρηση από τον μουσικό, θα διατηρήσει τις αρετές του αλλά και θα βελτιωθεί. Ταυτόχρονα, μπορεί να δοκιμάσει διάφορους τρόπους παιξίματος, αργές ή γρήγορες φράσεις, χαμηλόφωνα ή δυνατά, ακόμα και πένες μονές ή διπλές διαφορετικού πάχους, προκειμένου να ελέγξει κατά πόσο το όργανο ανταποκρίνεται στις διαφορετικές ανάγκες του. Με άλλα λόγια, όπως συνηθίζεται να λέμε, το όργανο με τον καιρό ή με τα χρόνια «στρώνει» και στο ηχητικό

---

⁷² Απόσπασμα από την επιτόπια έρευνα και συνέντευξη που μου παραχώρησε ο οργανοποιός Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου του 2024.

αλλά και στο χρηστικό κομμάτι και ταυτόχρονα βοηθάει τον μουσικό να εξελιχθεί μουσικά αλλά και δεξιοτεχνικά. Στο σημείο αυτό ο λαουτιέρης Μιχάλης Υγειονομάκης τονίζει:

«.. όταν ένα λαούτο είναι "προσεγμένη" κατασκευή, όταν έχει δοθεί σημασία στην κάθε λεπτομέρεια και διαθέτει κάποιες σταθερές, έχει πιθανότητες εξέλιξης με τα χρόνια. Σαν το παλιό κρασί μεστώνει το όργανο και ξεδιπλώνει τις αρετές του και μέσα από αυτό εξελίσσεται και ο μουσικός..»⁷³

Άλλο ένα βασικό σημείο που πρέπει να τονίσουμε όσον αφορά τα κριτήρια επιλογής λαούτου από τον μουσικό, είναι η χρηστικότητα. Αυτό συνεπάγεται το αν και κατά πόσο είναι η κατασκευή του οργάνου τέτοια ώστε να τον διευκολύνει στο παίξιμο. Σε αυτό μπορεί να συμβάλλει αρχικά ένα "μαλακό" μπράτσο. Αυτό, στην γλώσσα ενός σολίστα λαουτιέρη μεταφράζεται ως ένα όργανο με αρκετά χαμηλωμένες χορδές⁷⁴, αλλά να είναι χαμηλό και στο σημείο που παίζει η πένα και χτυπάει επάνω στο καπάκι. Στο σημείο εκείνο δε, η ρύθμιση του ύψους γίνεται από τον οργανοποιό πολλές φορές με το ανάλογο πάχος πλαστικής ή ξύλινης λεπτής πάστας.

Άλλο ένα σημαντικό κομμάτι είναι η χρήση των κατάλληλων μεταλλικών κλειδιών ώστε να μένει πολύ ώρα σταθερό το κούρδισμα και να μην αναγκάζεται ο μουσικός να κάνει συχνά διαλείμματα για να κουρδίσει κατά τη διάρκεια του γλεντιού ή της ηχογράφησης. Τέλος, το μέγεθος του σκάφος και κατά συνέπεια και του καπακιού, πρέπει να είναι τέτοιο, ώστε ο μουσικός να κρατάει άνετα το όργανο, σωστά προσαρμοσμένο στο σώμα του για να μπορεί άνετα να παίζει χωρίς να ασκεί επιπλέον δύναμη προκειμένου να μην του φύγει αλλά και το αντίθετο. Στο σημείο αυτό ο Ανδρέας

---

⁷³ Απόσπασμα από την συνέντευξη που μου παραχώρησε ο μουσικός και κρητικός λαουτιέρης Μιχάλης Υγειονομάκης στην Αθήνα στις 20 Ιουνίου του 2025. (Ο Μιχάλης Υγειονομάκης είναι πτυχιούχος της σχολής μουσικών σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων με έδρα την Άρτα.)

⁷⁴ Να έχουν δηλαδή την μικρότερη δυνατή απόσταση από την ταστιέρα-μπράτσο, έτσι ώστε ο μουσικός να μην χρειάζεται να πατάει δυνατά με τα δάχτυλά του.

Γεωργιλάκης συμπληρώνει:

«... μετά από πολλά χρόνια πειραματισμών και αλλαγές οργάνων, έχω κατασταλάξει ότι το ιδανικό λαούτο για εμένα είναι κατασκευής Μουντάκη.. γιατί έρχεται και “κουμπώνει” πάνω στο σώμα μου λόγω ύψους και σωματικής διάπλασης. Κάποιος άλλος αντίθετα, πιο μικρόσωμος, με μικρότερα δάχτυλα κτλ. ίσως δυσκολευτεί αρκετά να παίζει με το συγκεκριμένο λαούτο. Βέβαια, το συγκεκριμένο όργανο για εμένα είναι η χρυσή τομή στον ήχο του που για εμένα είναι το άλφα και το ωμέγα σε ένα όργανο.»⁷⁵

4. Συμπεράσματα – Επίλογος

Η παρούσα έρευνα παρουσιάζει και αναλύει τα είδη του κρητικού λαούτου που υπήρχαν και υπάρχουν στην Κρήτη, δηλαδή το παλιό και το σύγχρονο, τα νεωτερικά στοιχεία στην κατασκευή αλλά και τις ανάγκες των σύγχρονων μουσικών από ένα όργανο. Μέσα από τη συγκεκριμένη εργασία μπορούμε να εξάγουμε τα εξής συμπεράσματα :

Το πρώτο αφορά τις παλιότερες κατασκευές που εμφανίστηκαν στην Κρήτη και κυριάρχησαν από τη δεκαετία του 50' μέχρι και τα τέλη του 80' και αφορούσαν κυρίως κατασκευές του Γεωργίου Φραγγεδάκη και Θεοδώρου Μουντάκη αλλά και του υιού του Μιχάλη. Οι συγκεκριμένοι κατασκευαστές, έθεσαν γερές βάσεις στην κατασκευή του κρητικού λαούτου κατασκευάζοντας όργανα μοναδικά και διαχρονικά τα οποία κυριάρχησαν στην εποχή τους και αρκετά σώζονται μέχρι και σήμερα. Επίσης, λόγω του έντονα παραδοσιακού χαρακτήρα τους και της παλαιότητάς τους, αποτελούν κατασκευές λαϊκής τέχνης και πολλοί λαουτιέρηδες επιλέγουν να παίζουν ακόμα με

---

⁷⁵ Απόσπασμα από τη συνέντευξη που μου παραχώρησε ο μουσικός και κρητικός λαουτιέρης Ανδρέας Γεωργιλάκης στην Αθήνα τον Μάιο του 2025.

αυτά.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα, είναι ότι ο ρόλος του οργάνου που άρχισε να μεταλλάσσεται (από συνοδευτικό σε σολιστικό), η τεχνολογική πρόοδος που έφερε τα μηχανήματα στα γλέντια, αλλά και οι διαρκώς αυξανόμενες απαιτήσεις των κρητικών λαουτιέρηδων, έθεσαν νέες προϋποθέσεις στην κατασκευή. Όλα αυτά, είχαν ως αποτέλεσμα, να διαμορφωθεί η ανάγκη για ένα πιο «σύγχρονο» λαούτο. Στην σύγχρονη αυτή εξέλιξη του κρητικού λαούτου, πρωτεργάτης ήταν ο Νικόλας Αλεφαντινός, ο οποίος -ως ένας από τους μεγαλύτερους σολίστες της εποχής του- θέλησε να κάνει κάποιες βελτιώσεις στο όργανο, προσαρμόζοντάς το στις δικές του ανάγκες και απαιτήσεις. Κάποιες από αυτές τις καινοτομίες όπως ο κιθαροκαβαλάρης, το σύγχρονο καράολο, το μικρότερο σκάφος, οι χορδές και τα κλειδιά της ηλεκτροακουστικής κιθάρας, καθιερώθηκαν και πλέον εφαρμόζονται από τους περισσότερους σύγχρονους κατασκευαστές κρητικών λαούτων σήμερα. Τρίτον, το λαούτο αυτό προσφέρει κάποια τεχνικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τα παλιότερα. Συγκεκριμένα, διευκολύνει τα γρήγορα και καθαρά παιξίματα, απελευθερώνει τον λαουτιέρη και τον βοηθάει να κινηθεί με ταχύτητα και ακρίβεια από χορδή σε χορδή αλλά και κατά μήκος όλης της ταστιέρας. Επίσης, βοηθάει τον μουσικό στα πολύωρα γλέντια κάνοντας το έργο του πιο ξεκούραστο. Σε αυτό βέβαια, βοηθάει και το γεγονός ότι οι κατασκευαστές προσαρμόζουν την κατασκευή τους στις επιμέρους μοναδικές ανάγκες των μουσικών. Τέλος, δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε το αισθητικό κομμάτι πάνω στο οποίο έχουν γίνει πολλές καινοτομίες στα χρώματα, στα βερνίκια και γενικότερα στην διακόσμηση του κρητικού λαούτου.

Μέσα από την έρευνά μου, τις συνεντεύξεις από μουσικούς, την επιτόπια έρευνα στο εργαστήριο του Παύλου Κανιαδάκη αλλά και τη βιβλιογραφία, οδηγήθηκα στα ακόλουθα συμπεράσματα :

Στην κατασκευή του κρητικού λαούτου, τα τελευταία χρόνια, το νεωτερικό στοιχείο είναι αρκετά έντονο και σε αυτό έχουν συμβάλλει πολλοί παράγοντες. Οι κυριότεροι από αυτούς είναι: οι απαιτήσεις των μουσικών, η τεχνολογική – ηχητική εξέλιξη, η προσαρμογή της κατασκευής στις ξεχωριστές ανάγκες των μουσικών αλλά και η ανάγκη των οργανοποιών για προσωπική έκφραση μέσα από την κατασκευή. Όλα αυτά, έρχεται να συμπληρώσει η αλλαγή του ρόλου του κρητικού λαούτου που άρχισε να μετατρέπεται από καθαρά συνοδευτικό όργανο σε έντονα σολιστικό, γεγονός που άλλαξε σε τεράστιο βαθμό τον ρόλο του μέσα στην κρητική ορχήστρα.⁷⁶

---

⁷⁶ Πλησιάζοντας στο τέλος της πτυχιακής μου εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω την προσωπική μου άποψη και ένα συμπέρασμα, το οποίο πηγάζει από τις σπουδές μου στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών Ιωαννίνων αλλά και από την παρούσα μελέτη μου : στην κατασκευή του κρητικού λαούτου, από τα τέλη της δεκαετίας του 80΄ και μετά έχουν γίνει εξαιρετικές καινοτομίες που έχουν ωφελήσει σε μεγάλο βαθμό τους σολίστες να εξελιχθούν και να βελτιώσουν την τεχνική τους. Η κινητήριος δύναμη για αυτές τις αλλαγές υπήρξε κυρίως η αλλαγή του ρόλου του συγκεκριμένου οργάνου που έγινε πιο «πρωταγωνιστικός» και σε πολλές περιπτώσεις πλέον ξεχωρίζει μέσα στην κρητική ορχήστρα. Τα σύγχρονα λαούτα που κατασκευάζονται αυτή τη στιγμή, κατά κύριο ρόλο βασίζονται στον σκοπό να αποδώσει το όργανο πιο καλά στα μηχανήματα. Το γεγονός αυτό, ίσως πολλές φορές να αλλοιώνει κάποιες βασικές αρμονικές που χαρακτηρίζουν το χρώμα του λαούτου και να το μετατρέπουν σε κάτι άψυχο και άχρωμο. Σε αυτό συμβάλει κατά κύριο λόγο η υπερβολική σμίκρυνση του σκάφους αλλά και η χρήση μεταλλικών τάσεων (αντί για μπερντέδες) που κάνει τον ήχο του οργάνου πιο «στεγνό» και πρίμο. Αυτός μου ο ισχυρισμός, βρίσκει σύμφωνους και αρκετούς λαουτιέρηδες με τους οποίους συναναστρέφομαι (λόγω της ειδικότητας μου ως λυράρης), καθότι όλοι αποζητούν ένα όργανο με κάποια «μοντέρνα» στοιχεία, αλλά κανείς δεν θέλει ένα λαούτο «στεγνό», χωρίς τις αρμονικές του αλλά και τον ηχητικό πλούτο που το χαρακτηρίζει σαν όργανο.

5. Παράρτημα – Εικόνες

5.1 Εικόνες

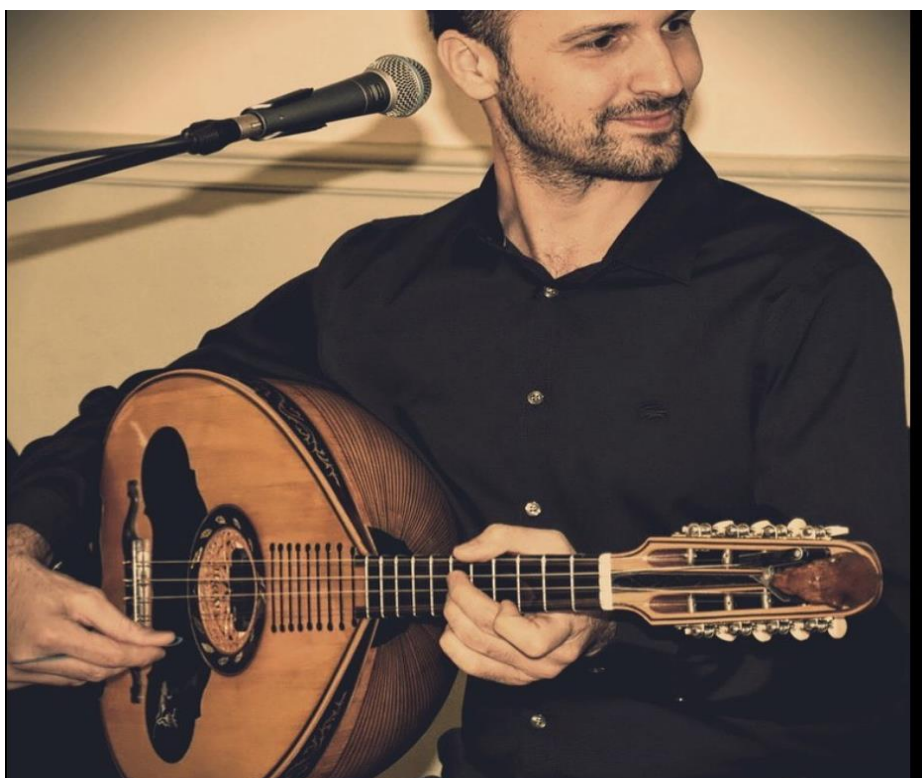

Εικόνα 19 Λαούτο κατασκευής Γ. Φραγγεδάκη και Ιακώβου που χρονολογείται πριν από τη δεκαετία του 60'.⁷⁷

⁷⁷ Πηγή: <https://harhalis.gr/musical-instrument-category/2/%CE%9B%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%8D%CF%84%CE%BF-%CE%9A%CF%81%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C/e/> (Τελευταία επίσκεψη 26/6/2025)

Εικόνα 20 Μιχάλης Τζουγανάκης, Δημήτρης Αλεξάκης, Νίκος Αλεξάκης τη δεκαετία του 80' σε γλέντι. Εδώ ο Μιχάλης Τζουγανάκης και ο Νίκος Αλεξάκης παίζουν με λαούτα του Φραγγεδάκη.⁷⁸

Εικόνα 21 Ο Ανδρέας Γεωργιλάκης με λαούτο κατασκευής Θεόδωρου και Μιχάλη Μουντάκη⁷⁹

⁷⁸ Στην παρούσα φωτογραφία διακρίνονται οι μεγάλες σκάφες των λαούτων και η χαρακτηριστική παραδοσιακή διακόσμηση.

⁷⁹ Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του Ανδρέα Γεωργιλάκη.

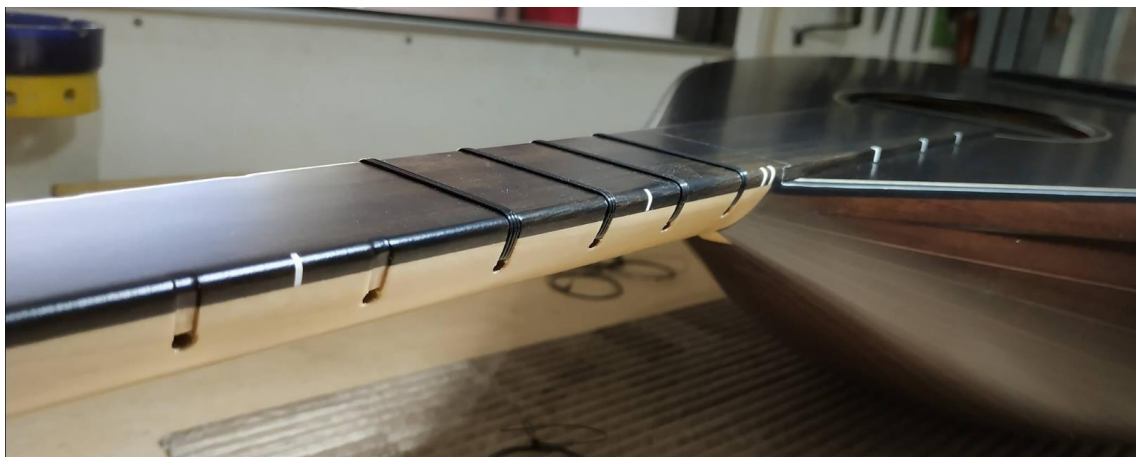

Εικόνα 22 Η ροζέτα από το λαούτο του Ανδρέα Γεωργιάκη.

Εικόνα 23 Κρητικά λαούτα κατασκευής Παύλου Κανιαδάκη.⁸⁰

⁸⁰ Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του Παύλου Κανιαδάκη

Εικόνα 24 Σύγχρονο λαούτο κατασκευής Μανώλη Κεραμιανάκη. Το συγκεκριμένο λαούτο διαθέτει "χωνευτούς" μπερντέδες στο μπράτσο για να μην ενοχλούν οι κόμποι το χέρι που κινείται.⁸¹

Εικόνα 25 Σκάφος κρητικού λαούτου μέσα στο καλούπι. Οργανοποιείο Παύλου Κανιαδάκη. Αθήνα Ιούνιος 2024

⁸¹ Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του οργανοποιού Μανώλη Κεραμιανάκη.

Εικόνα 26 Το σκάφος του κρητικού λαούτου έτοιμο, μόλις αφαιρέθηκε από το καλούπι. Οργανοποιείο Παύλου Κανιαδάκη. Αθήνα Ιούνιος 2024

Εικόνα 27 Ο Παύλος Κανιαδάκης στο εργαστήριό του.

5.2 Βιογραφικά

Παύλος Κανιαδάκης

Ο Παύλος Κανιαδάκης γεννήθηκε 26/12/1985 στην Αθήνα. Στο Ίλιον δυτικής Αττικής πήγε σχολείο και ζει μέχρι και σήμερα εκεί. Τελειώνοντας το λύκειο, πέρασε στο γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών ενώ παράλληλα ξεκίνησε την εκμάθηση κρητικού λαούτου. Το 2012 ξεκίνησε η ενασχόληση του με την τέχνη της οργανοποιίας και το 2014 διετέλεσε ιδρυτικό στέλεχος και πρόεδρος του πολιτιστικού φορέα "Παραδοσιακά Μονοπάτια". Μετά από συνεχή παρουσία και εξέλιξη στο κλάδο της οργανοποιίας, ανοίγει το 2017 κατάστημα-οργανοποιείο με φυσική έδρα, στο Περιστέρι Αττικής. Μέσα σε όλη αυτή την πορεία κατασκευάζει πληθώρα εγχόρδων μουσικών οργάνων και κρουστών όπως λαούτο, μαντολίνο, λύρα, μπουζούκι, μπαλαμά, τζούρα, μαντόλα, καχόν κ.α. Παράλληλα με την πορεία στο του χώρο της κατασκευής οργάνων, συμμετέχει σε διάφορα μουσικά σχήματα σαν μουσικός και έχει συνεχή παρουσία σε πολιτιστικές εκδηλώσεις σαν διοργανωτής-χοροδιδάσκαλος.

Ανδρέας Δερμιτζάκης

Ο Ανδρέας Δερμιτζάκης γεννήθηκε στις 6/5/1993 και μεγάλωσε στο Τζερμιάδο, στο Οροπέδιο Λασιθίου. Η ενασχόλησή του με τη μουσική και συγκεκριμένα την Κρητική παραδοσιακή μουσική, άρχισε από πολύ μικρή ηλικία, όταν ήταν 7 ετών. Η πρώτη του επαφή με την μουσική, ήταν μέσα από την οικογένεια του καθώς ο πατέρας του συχνά, τους διασκεδάζε υπό τους ήχους του μπουζουκιού. Έτσι πήρε την απόφαση να ξεκινήσει μαθήματα μαντολίνου και με δειλά βήματα μπήκε στο μαγευτικό κόσμο της μουσικής με πρώτους θεατές την οικογένεια του. Μερικά χρόνια αργότερα, ανακάλυψε τον ήχο του λαούτου και της κιθάρας όπου τον συντροφεύουν μέχρι και σήμερα. Στη συνέχεια, ξεκίνησε να δημιουργεί τις πρώτες του συνθέσεις ενώ έχει ηχογραφήσει τα δικά του τραγούδια με το συγκρότημά του. Από νωρίς άρχισαν τα επαγγελματικά του βήματα σε κοινωνικές εκδηλώσεις αλλά και σε

εκδηλώσεις πολιτιστικού χαρακτήρα. Το 2012 ξεκίνησε τις σπουδές μου στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και έτσι, με την εγκατάστασή του στην πρωτεύουσα, ξεκίνησε τις συναυλίες σε Ελλάδα και εξωτερικό καθώς και συμμετοχές σε θεατρικές παραστάσεις ως μουσικός και συνθέτης. Τέλος, ασχολείται ενεργά με την εκμάθηση λαούτου και μαντολίνου σε μαθητές, όλων των ηλικιών.

Ανδρέας Γεωργιλάκης

Ο Ανδρέας Γεωργιλάκης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1987.

Με καταγωγή από την Κάνδανο Χανίων και επηρεασμένος από την μουσική της Κρήτης, ξεκίνησε από μικρή ηλικία να ασχολείται μαζί της και να την ερευνά. Είχε την τύχη να γνωρίσει πολλούς από τους πρωτομάστορες της κρητικής μουσικής και να μάθει πολλά απ' αυτούς. Το λαούτο είναι εκείνο το όργανο που ερωτεύτηκε από την πρώτη στιγμή. Ο πιο καλός του φίλος όπως συνηθίζει να λέει.. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι πέρα από τους κρητικούς καλλιτέχνες της αποχής, είχε γνωρίσει και ζήσει για πολλά χρόνια δίπλα στον Στέλιο Καζαντζίδη λόγω της οικογενειακής φιλίας που διατηρούσε με τον πατέρα του Γιάννη Γεωργιλάκη. Ο ίδιος ξεκίνησε ενεργά την καλλιτεχνική του πορεία το 2005 και από τότε έχει συνεργαστεί με πολλούς αξιόλογους μουσικούς. Το 2012 δημιούργησε το δικό του συγκρότημα με το οποίο έχει ταξιδέψει σε πολλά μέρη της Ελλάδας πέρα από την Αθήνα. Το 2015 κυκλοφόρησε το πρώτο του προσωπικό τραγούδι και μέχρι σήμερα έχει κυκλοφορήσει δέκα δικά του προσωπικά τραγούδια. Ορισμένα από αυτά είναι : "Το απωθημένο", "Βιόλα μου", "Μοναξιά", καθώς επίσης πρόσφατα έκανε κάποιες επανεκτελέσεις – διασκευές σε παλιά αγαπημένα κρητικά τραγούδια.

Δημήτρης Αλεξάκης

Ο Δημήτρης Αλεξάκης κατάγεται από τη Λοχριά επαρχίας Αμαρίου του Νομού Ρεθύμνης. Η ενασχόλησή του με την κρητική μουσική ξεκίνησε από μικρή ηλικία, έχοντας ως βασική επιρροή τον πατέρα του, ο οποίος ασχολείτο κι εκείνος με την κρητική μουσική και έπαιζε λαούτο. Το λαούτο υπήρχε πάντα στο σπίτι, κι έτσι έγινε κομμάτι της ζωής και της ψυχής του από τα παιδικά του χρόνια. Ασχολείται με το κρητικό και έντεχνο ύφος μουσικής, συνδυάζοντας την παράδοση με σύγχρονες επιρροές. Έχει κυκλοφορήσει προσωπικό δίσκο με τίτλο "Στιγμές" καθώς και πολλά προσωπικά του singles ή τραγούδια από συνεργασίες με άλλους αξιόλογους μουσικούς. Παράλληλα, έχει συμμετάσχει σε ολοκληρωμένες δισκογραφικές δουλειές άλλων καλλιτεχνών και έχει συνεργαστεί με πολλούς καταξιωμένους μουσικούς στον χώρο της κρητικής και έντεχνης μουσικής.

Βιβλιογραφία

ΑΒΕΡΩΦ Έφη, *Εισαγωγή στην οργανογνωσία*, «Μουσικός Οίκος Φίλιππος Νάκας», Αθήνα, 1992

ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ Φοίβος, *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, Εκδοτικός οίκος «Μέλισσα», Αθήνα, 1991

ΚΑΡΑΚΑΣΗΣ Σταύρος, *Ελληνικά μουσικά όργανα*, Δίφρος, Αθήνα, 1970

HARDWOOD, Ian και Poulton, Diana «Lute», στο Sadie Stanley, *The New Grove dictionary of music and musicians*, «Macmillan Publishers», London, 1995, τόμ. 11

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Δημήτρης, *Το λαούτο*, «ΝΤΟ ΡΕ ΜΙ», Θεσσαλονίκη, 2002

ΚΑΡΑΚΑΣΗΣ Σταύρος, *Ελληνικά μουσικά όργανα – Βυζαντινά Μεταβυζαντινά – Σύγχρονα*, «ΔΙΦΡΟΣ», Αθήνα 1970

ΔΑΛΙΑΝΟΥΔΗ Ρενάτα, *Βιολί – Λαούτο – Κιθάρα ως παραδοσιακά όργανα στην Κρήτη, Κουρδίσματα - Ρεπερτόριο – Τεχνικές*, «Πολυφωνία 3» Αθήνα, 2003

ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Δημήτρης, *Το λαούτο- Μέθοδος εκμάθησης*, Εκδοτικός οίκος «ΕΝ ΧΟΡΔΑΙΣ» Αθήνα, 2004

ΛΙΑΒΑΣ Λάμπρος, «*Η κατασκευή της αχλαδόσχημης λύρας στην Κρήτη και στα Δωδεκάνησα*», Εθνογραφικά, τεύχος Νο 5, 1986

ΛΙΑΒΑΣ Λάμπρος, «*Ο Οργανοκατασκευαστής στον κοινωνικό του χώρο*», Εθνογραφικά, τεύχος Νο 5, 1986

RACY, Ali Jihad, «*A Dialectical Perspective on Musician Instruments: The East-Mediterranean Mijwiz*», Ethnomusicology, Vol. 38, No.1

Συνέντευξη Θανάση Σκορδαλού, «*Ηχητικά ενθυμήματα 1962 - 1992*», Θανάσης Σκορδαλός 1920-98,

Ερωτόκριτος, Ο ποιητής και η εποχή του, αφιέρωμα της εφημερίδας *Καθημερινή* (ένθετο «Επτά Ημέρες»), 11 Ιουνίου 2000

Διαδίκτυο

Στοιχεία που έχω συλλέξει από το κείμενο του Ιωάννη Παπαδάκη. [Ηλεκτρονική μορφή του δημοσιεύματος στον δικτυακό τόπο: [www.ganifantis.blogspot.com. >]. (Τελευταία επίσκεψη, Νοέμβριος του 2024).

Στοιχεία που συνέλεξα από την ιστοσελίδα του Νίκου Μανιά. [Ηλεκτρονική μορφή του δημοσιεύματος στον δικτυακό τόπο:

[<<https://www.nikosmanias.gr/laouto.html> >] (Τελευταία επίσκεψη, Απρίλιος του 2025)

Απόψεις που διατυπώνονται στο ντοκιμαντέρ « Η τέχνη του λαούτου στην Κρήτη» που αποτελεί παραγωγή του μουσείου Παραδοσιακής Μουσικής Οργάνων Έρευνας & Τεκμηρίωσης Θύραθεν και έχει αναρτηθεί στον παρακάτω σύνδεσμο στο διαδίκτυο (Τελευταία επίσκεψη, Δεκέμβριος του

2024)[<<https://www.youtube.com/watch?v=9LvGLl7udG0&list=PLCNWioGOlZQXmKshfyF9ZOqsXc7pirtlY&index=15> >]

Στοιχεία που συνέλεξα από τη συνέντευξη του Μιχάλη Μουντάκη στον Γιώργο Ψαρουδάκη, ερευνητή στο “ Istorima”, τον Νοέμβριο του 2020, στο οργανοποιείο που διατηρεί ο ίδιος στο Μεταξουργείο της Αθήνας. Το συγκεκριμένο ηχητικό απόσπασμα βρίσκεται στην παρούσα ιστοσελίδα : [Ηλεκτρονική μορφή του δημοσιεύματος στον δικτυακό τόπο:[< <https://archive.istorima.org/interviews/EL-12404> >] (Τελευταία επίσκεψη, Νοέμβριος του 2024)

Άποψη που διατυπώνεται από τον Στέλιο Πετράκη στην ιστοσελίδα του στον παρακάτω σύνδεσμο [Ηλεκτρονική μορφή του δημοσιεύματος στον δικτυακό τόπο:[<<https://www.steliospetrakis.com/instruments>>] (Τελευταία επίσκεψη, Ιούνιος του 2025.)

Λαούτο κατασκευής Γ. Φραγγεδάκη και Ιακώβου που χρονολογείται πριν από τη δεκαετία του 60'. [Ηλεκτρονική μορφή του δημοσιεύματος στον δικτυακό τόπο:

[<<https://harhalis.gr/musical-instrument-category/2/%CE%9B%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%8D%CF%84%CE%BF-%CE%9A%CF%81%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C/el>>]

(Τελευταία επίσκεψη , Ιούνιος του 2025.)

Φιλμογραφία

- Τα Λαϊκά όργανα και η κατασκευή τους, Λαγούτο , ψηφιακό αρχείο ΕΡΤ.
- Η τέχνη του λαούτου στην Κρήτη, Μουσείο Παραδοσιακής Μουσικής Οργάνων Έρευνας & Τεκμηρίωσης Θύραθεν